This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

WIDENER LIBRARY
HX JUUV V

Lt 1.435

Harridon

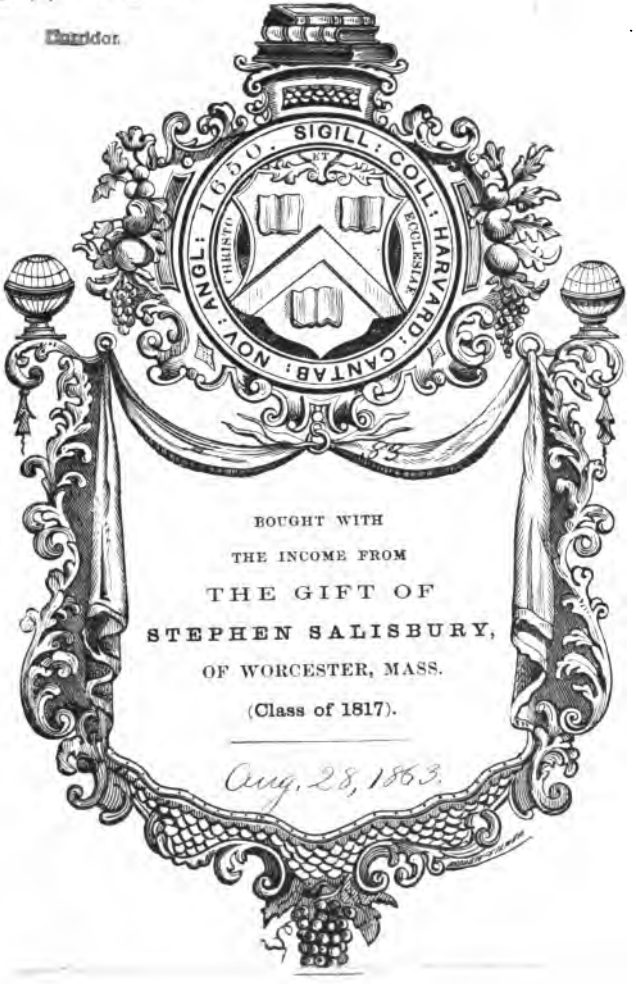

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE GIFT OF
STEPHEN SALISBURY,
OF WORCESTER, MASS.
(Class of 1817).

Aug. 28, 1863.

LIBRARY OF THE
Classical Department
HARVARD HALL

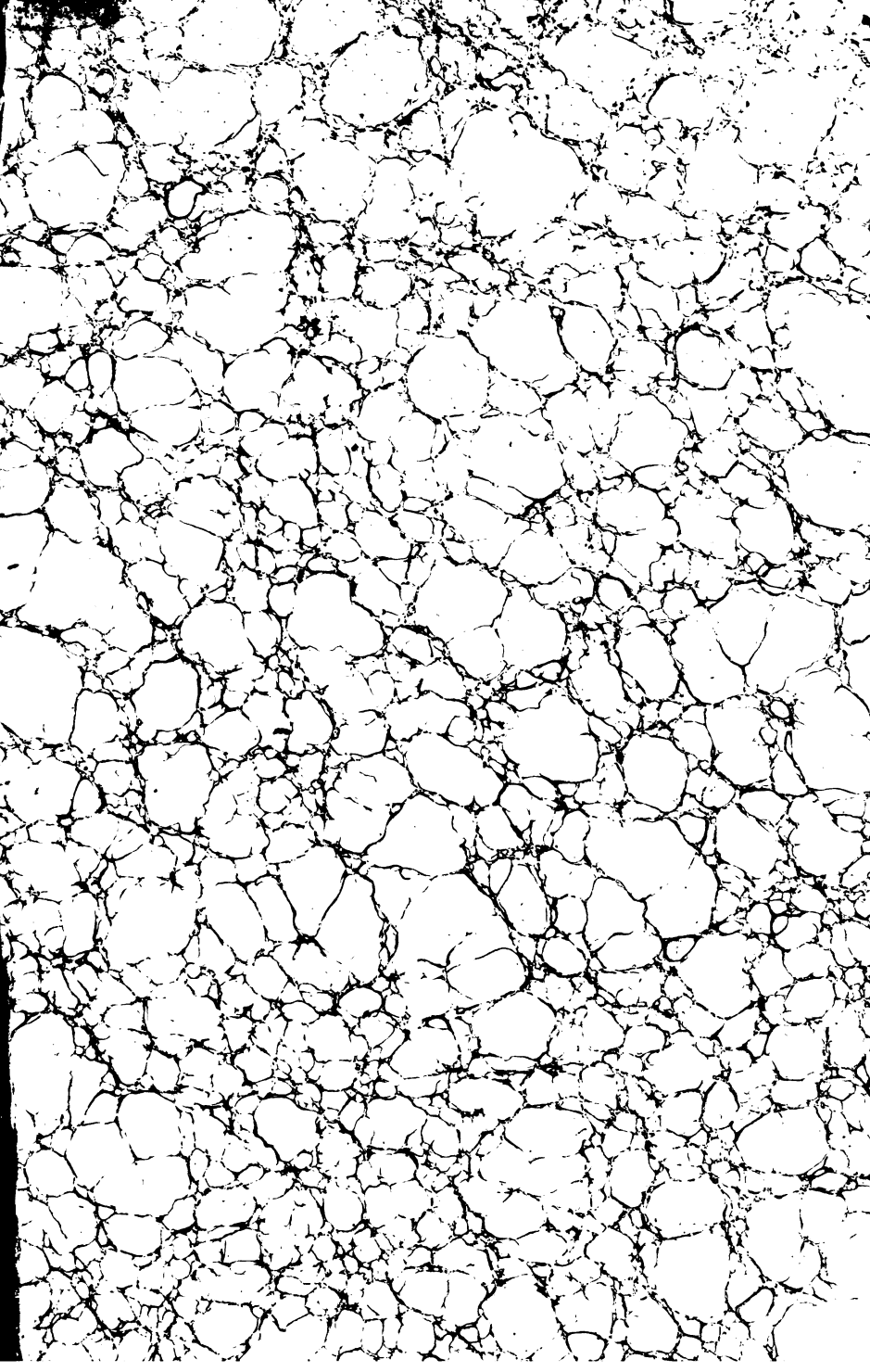

TACITI GERMANIA.

EDIDIT ET QUAE AD RES GERMANORUM
PERTINERE VIDENTUR E RELIQUO TACITINO
OPERE EXCERPSIT

JACOBUS GRIMM

GOTTINGAE
IN LIBRARIA DIETERICHIANA
1835.

1863, Aug. 28.
.83
Salisbury Fund.

Jan. 27, 1906
Transferred to
HARVARD UNIVERSITY.
Classical Department.

LECTORI EDITOR.

Quae te moneam pauca sunt. nihil exquisiti aut reconditi exspectes ab editione in usum praelectionis, quam hac hieme de Taciti Germania habeo, festinata. Id autem potissimum consilii secutus sum, ut, quod a nemine factum esse video, locos ex annalibus, historiis, vita denique Agricolae, quibus res nostrae illustrantur, omnes ac singulos Germaniae adjicerem. ita operae pretium fecisse mihi videbor, si patriae antiquitatis studiosi accuratius perspicere et comparare potuerint, quae totum opus legentes ejusque delectatione captos facile effugiant. de integra narratione seditionis legionum germanicarum, a rebus nostris proprie alienae, inserenda dubitavi; motum vitellianum, cum rebellione Civilis intime connexum, longius excerpere non omisi. Ceterum in refingendo textu parum discessi a lectione optimis Bekkeri, Rupertii, Waltheri, Bachii editionibus firmata, praeter quas et Germania Passovii, Hessii, omniumque novissima ac fere castigatissima Gerlachii merito a me adhibita est. Quum tamen in nominibus Germanorum propriis textum inveterato saepe vitio

laborare constet neque ei medelam collati nuper libri manu scripti afferre videantur, aliquoties contineri non potui quin veriorem e conjectura lectionem restituere conarer. Notas adspersi pauculas, qui et gratanter agnoscam laborem multifarium scriptori egregio a viris doctis impensum, et molem annotationum, quae frustra jactatae circumferuntur, fastidiam. Commentarium de Iscaevonibus, Ingaevonibus, Herminonibus (nimirum Francis, Saxonibus, Thuringis posterae aetatis) polliceor, nisi Wackernagelius ante me omnia ista expedierit absolveritque. nam quod vulgo fit discrimen gentium suevicarum et non suevicarum, ita comparatum, ut priscae Germaniae tenebras magis offundat quam lucem affundat, non servandum sed e medio penitus tollendum esse censeo. Indicem subjicere visum est.

Scribebam Gottingae 15 nov. 1835.

GERMANIA.

Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno 1
et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. cetera oceanus ambit latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus raeticarum alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus modico flexu in occidentem versus septentrionali oceano miscetur. Danubius molli et clementer edito montis Abnobae jugo effusus plures populos adit, donec in ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum os paludibus hauritur.

Ipsos Germanos indigenas crediderim minimeque 2
aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos, quia nec terra olim sed classibus advehebantur qui mutare sedes quaerebant, et immensus ultra utque sic dixerim adversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. quis porro praeter periculum horridi et ignoti maris Asia aut Africa aut Italia relicta Germaniam peteret, informem terris, asperam coelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?

Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud 3
illos memoriae et annalium genus sit, Tuisconem deum terra editum et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi oceano Ingaevones, medii Herminones, ceteri Iscaevones vocentur. quidam, ut in licentia vetustatis, plures deo ortos pluresque gentis appellationes,

Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandilios affirmant, eaque vera et antiqua nomina. Ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore *) ob metum, mox a se ipsis invento nomine Germani vocarentur. Fuisse apud eos et Herculem memorant primumque omnium virorum fortium ituri in proelia canunt. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem baritum vocant, accendunt animos futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim trepidantve, prout sonuit acies; nec tam voces illae quam virtutis concentus videntur. affectatur praecipue asperitas soni et fractum murmur obiectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat. Ceterum et Ulixem quidam opinantur longo illo et fabuloso errore in hunc oceanum delatum adisse Germaniae terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque; aram quin etiam Ulixi consecratam adjecto Laertae patris nomine eodem loco olim repertam, monumentaque et tumulos quosdam graecis literis inscriptos in confinio Germaniae Raetiaeque adhuc exstare. Quae neque confirmare argumentis neque refellere in animo est: ex
4 ingenio suo quisque demat vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniae populos nullis

*) *victore*, unde bonum sensum vix elicias, in omnibus libris est: malim *ductore*, quae vox praecipue de barbarorum valet ducibus (ann. 2, 10. 4, 46. 12, 34.) Nihil tamen mutaverim, si victor populum romanum significare possit, Tungris fratrum nomine blandientem.

aliis aliarum nationum connubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur. Unde habitus quoque corporum, quanquam in tanto hominum numero, idem: omnibus truces et coerulei oculi, rutilae comae, magna corpora et tantum ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia, minimeque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediam coelo solove assueverunt.

Terra etsi aliquanto specie differt, in universum 5
tamen aut silvis horrida aut paludibus foeda, humidior, qua Gallias, ventosior, qua Noricum ac Pannoniam aspicit; satis ferax, frugiferarumque arborum impatiens; pecorum fecunda, sed plerumque improcera. Ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis: numero gaudent, eaeque solae et gratissimae opes sunt. Argentum et aurum propitiine an irati dii negaverint dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere; quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiuntur. est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in alia vilitate quam quae humo finguntur. quanquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque. Argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telo- 6
rum colligitur. Rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur: hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt an-

gusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. Et eques quidem scuto frameaque contentus est; pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant nudi aut sagulo leves. Nulla cultus jactatio, scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt; paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea. Equi non forma, non velocitate conspicui; sed nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum aut uno flexu dextros agunt ita coniuncto orbe ut nemo posterior sit. In universum aestimanti plus penes peditem roboris; eoque mixti proeliantur apta et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur et numerus: centeni ex singulis pagis sunt idque ipsum inter suos vocantur; et quod primo numerus fuit, jam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis proeliis referunt. Scutum reliquisse praecipuum flagitium; nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas, multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.

7 Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas, et duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. Ceterum neque animadvertere neque vincire, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in poenam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt; effigiesque et signa quaedam detracta lucis in proelium ferunt. Quodque praecipuum fortitu-

dinis incitamentum est, non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt; nec illae numerare aut exigere plagas pavent, cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

Memoriae proditur, quasdam acies inclinatas jam 8
et labantes a feminis restitutas constantia precum et objectu pectorum et monstrata cominus captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Veledam diu apud plerosque numinis loco habitam. sed et olim Auriniam et complures alias venerati sunt non adulatione, nec tanquam facerent deas.

Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis die- 9
bus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Suevorum et Isidi sacrificat. unde causa et origo peregrino sacro parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum liburnae figuratum docet advectam religionem. Ceterum nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare ex magnitudine coelestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.

Auspicia sortesque ut qui maxime observant. Sor- 10
tium consuetudo simplex: virgam frugiferae arbori de-

cisam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem, temere ac fortuito, spargunt. mox, si publice consuletur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae precatus deos coelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis equorum quoque praesagia ac monitus experiri. publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi et nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides non solum apud plebem, apud proceres, apud sacerdotes: se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, qua gravium bellorum eventus explorant. ejus gentis, cum qua bellum est, captivum quoquo modo interceptum cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt: victoria hujus vel illius pro praejudicio accipitur.

11 De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coeunt, nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, quum aut inchoatur luna aut impletur: nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut jussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione

coeuntium absumitur. Ut turbae placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi jus est, imperatur. Mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate. si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt. honoratissimum assensus genus est armis laudare. Licet apud concilium accusare quoque et discri- 12
men capitis intendere. Distinctio poenarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt, ignavos et imbelles et corpore infames coeno ac palude, injecta insuper crate, mergunt. diversitas supplicii illud respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis pro modo poena; equorum pecorumque numero convicti mulctantur. pars mulctae regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. centeni singulis ex plebe comites consilium simul et auctoritas adsunt.

Nihil autem neque publicae neque privatae rei nisi 13
armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis vel pater vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant; haec apud illos toga, hic primus juventae honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicae. Insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis assignant; ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur, nec rubor inter comites aspici. gradus quin etiam ipse comitatus habet judicio ejus, quem

sectantur; magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. Haec dignitas, hae vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello praesidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur, et ipsa plerumque fama bella profligant.

14 Quum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adaequare. jam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae ejus assignare praecipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant, comites pro principe. Si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare. Exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulae et, quanquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella et raptus. Nec arare terram aut exspectare annum tam facile persuaseris, quam vocare hostem et vulnera mereri. pigrum quin imo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.

15 Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque

et infirmissimo cuique ex familia. Ipsi hebent mira diversitate naturae, quum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit. gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis, sed publice mittuntur, electi equi, magna arma, phalerae torquesque. Jam et pecuniam accipere docuimus.

Nullas Germanorum populis urbes habitari satis no- 16
tum est; ne pati quidem inter se junctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem connexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitia aedificandi. Ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi et citra speciem aut delectationem. quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt, et si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem et defossa aut ignorantur aut eo ipso fallunt quod quaerenda sunt.

Tegumen omnibus sagum, fibula aut si desit spina 17
consertum; cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripae negligenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. eligunt feras, et detracta

velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saepius lineis amictibus velantur eosque purpura variant partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos, sed et proxima pars pectoris patet.

18 Quanquam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum et scutum cum framea gladioque. in haec munera uxor accipitur, atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. Hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in proelio passuram ausuramque. Hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant; sic vivendum, sic pereundum: accipere se, quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus accipiant rursus, quae ad nepotes referantur.

19 Ergo septa pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. Literarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens et maritis permissa. abscisis crinibus

nudatam coram propinquis expellit domo maritus ac per omnem vicum verbere agit. publicatae enim pudicitiae nulla venia; non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur. Melius quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum quo modo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire aut quenquam ex agnatis necare flagitium habetur; plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges.

In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec 20
corpora, quae miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas; inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum venus eoque inexhausta pubertas. Nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas: pares validaeque miscentur, ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui ad patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tanquam et animum firmius et domum latius teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia.

Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui 21

quam amicitias necesse est; nec implacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae juxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. quum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes: proximam domum non invitati adeunt, nec interest, pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitis, nemo discernit. Abeunti si quid, proposcerit concedere moris; et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus; sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. victus inter hospites comis.

22 Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti cibum capiunt; separatae singulis sedes et sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minus saepe ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando nulli probrum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. Sed de reconciliandis invicem inimicitiis et jungendis affinitatibus et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia joci. ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur, et salva utriusque temporis est. deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.

Potui humor ex hordeo aut frumento in quandam 23
similitudinem vini corruptus; proximi ripae et vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem; adversus sitim non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur.

Genus spectaculorum unum atque in omni coetu 24
idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. exercitatio artem paravit, ars decorem; non in quaestum tamen aut mercedem, quamvis audacis lasciviae pretium est voluptas spectantium. Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate, ut, quum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate ac de corpore contendant. victus voluntariam servitutem adit: quamvis juvenior, quamvis robustior alligari se ac venire patitur. ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos condicionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant.

Ceteris servis non in nostrum morem descriptis 25
per familiam ministeriis utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono injungit, et servus hactenus paret; cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum; occidere solent non disciplina et severitate sed impetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune. Liberti non multum supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis duntaxat iis gentibus quae regnantur. ibi enim et super ingenuos et

super nobiles ascendunt: apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

26 Fenus agitare et in usuras extendere ignotum, ideoque magis servatur quam si vetitum esset. Agri pro numero cultorum ab universis in vices occupantur, quos mox inter se secundum dignitatem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant, et superest ager. Nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos rigent: sola terrae seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species. hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent: auctumni perinde nomen ac bona ignorantur.

27 Funerum nulla ambitio. id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adjicitur. Sepulcrum caespes erigit; monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem defunctis aspernantur. Lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. Feminis lugere honestum est, viris meminisse.

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

28 Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Julius tradit, eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quominus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas? Igitur inter hercyniam sil-

vam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii; ulteriora Boji, gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc Boihemi nomen signatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, quum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem germanicae originis ultro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Ubii quidem, quanquam romana colonia esse meruerint ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi 29
non multum ex ripa sed insulam Rheni amnis colunt, Chattorum quondam populus, et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars romani imperii fierent. Manet honos et antiquae societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exempti oneribus et collocationibus et tantum in usum proeliorum sepositi velut tela atque arma bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terrae suae solo et coelo acrius animantur. Non numeraverim in-

ter Germaniae populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui decumates agros exercent. levissimus quisque Gallorum et inopia audax dubiae possessionis solum occupavere. Mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.

30 Ultra hos Chatti initium sedis ab hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis ut ceterae civitates, in quas Germania patescit; durant siquidem colles, paulatim rarescunt, et Chattos suos saltus hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus et major animi vigor. multum ut inter Germanos rationis ac sollertiae: praeponere electos, audire praepositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi romanae disciplinae concessum, plus reponere in duce quam in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad proelium ire videas, Chattos ad bellum: rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. velocitas juxta for-
31 midinem, cunctatio propior constantiae est. Et aliis Germanorum populis usurpatum raro et privata cujusque audentia apud Chattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem et spolia revelant frontem seque tum demum pretia nascendi rettulisse dignosque patria ac parentibus ferunt. ignavis et imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper

anulum, ignominiosum id genti, velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. plurimis Chattorum hic placet habitus, jamque canent insignes et hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum, haec prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus aut ager aut aliqua cura; prout ad quemque venere aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exsanguis senectus tam durae virtuti impares faciat.

Proximi Chattis certum jam alveo Rhenum, quique 32
terminus esse sufficiat, Usipi ac Tencteri colunt. Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinae arte praecellunt: nec major apud Chattos peditum laus quam Tencteris equitum. Sic instituere majores, posteri imitantur. hi lusus infantium, haec juvenum aemulatio, perseverant senes. Inter familiam et penates et jura successionum equi traduntur: excipit filius non ut cetera maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant; nunc 33
Chamavos et Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, ceu superbiae odio, seu praedae dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem proelii invidere: super sexaginta millia non armis telisque romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat quaeso duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando in urgentibus imperii fatis nihil jam praestare fortuna majus potest, quam hostium discordiam.

Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgibini et Cha- 34
suarii cludunt aliaeque gentes, haud perinde memoratae. a fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Fri-

siis vocabulum est ex modo virium. Utraeque nationes usque ad oceanum Rheno praetexuntur ambiuntque immensos insuper lacus et romanis classibus navigatos. ipsum quin etiam oceanum illa tentavimus. et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

35 Hactenus in occidentem Germaniam novimus. In septentrionem ingenti flexu redit. Ac primo statim Cauchorum *) gens, quanquam incipiat a Frisiis ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur. Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Cauchi sed et implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri. Sine cupiditate, sine impotentia, quiete secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Id praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus, plurimum virorum equorumque, et quiescentibus eadem fama.

---

*) Cauchi vel Cauci scribendum est, non Chauci, nam Ptolemaeo *Καῦχοι* dicuntur, Chatti vero Cheruscique *Χάτται*, *Χαιρουσκοί*. hist. 4, 79 mediceus cod. recte Cauchis (Waltheri Tac. 4, 419) conf. Lucan. phars. I, 458 crinigeros Caúcos, Claudian. Stil. I, 225 Caúcus, in Eutrop. I, 379 Caúcis.

In latere Cauchorum Chattorumque Cherusci ni- 36
miam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. Idque jucundius quam tutius fuit, quia inter impotentes et validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Chattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex aequo socii sunt, quum in secundis minores fuissent.

Eundem Germaniae sinum proximi oceano Cimbri 37
tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens, veterisque famae lata vestigia manent utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis et tam magni exitus finem. Sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt arma Caecilio Metello ac Papirio Carbone consulibus; ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. Tamdiu Germania vincitur. medio tam longi aevi spatio multa invicem damna. Non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone et Cassio et Scauro Aurelio et Servilio Caepione, Marco quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo romano, Varum tresque cum eo legiones etiam caesari abstulerunt. Nec impune Cajus Marius in Italia', divus Julius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos se-

dibus perculerunt. Mox ingentes Caji caesaris minae in ludibrium versae. Inde otium; donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere, ac rursus pulsi, inde proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

38 Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una ut Chattorum Tencterorumve gens: majorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quanquam in commune Suevi vocentur. Insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere. sic Suevi a ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui a servis separantur. in aliis gentibus seu cognatione aliqua Suevorum, seu, quod saepe accidit, imitatione, rarum et intra juventae spatium: apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac saepe in ipso vertice religant. principes et ornatiorem habent. ea cura formae, sed innoxiae: neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella compti, ut hostium oculis, ornantur.

39 Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant. fides antiquitatis religione firmatur. Stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est et alia luco reverentia: nemo nisi vinculo ligatus ingreditur ut minor et potestatem numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur. Eoque omnis superstitio respicit, tanquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem for-

tuna Semnonum: centum pagi iis habitantur; magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

Contra Langobardos paucitas nobilitat; plurimis ac 40
valentissimis nationibus cincti non per obsequium, sed proeliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Vithones fluminibus aut silvis muniuntur. Nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insula oceani castum nemus dicatumque in eo vehiculum veste contectum: attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. laeti tunc dies, festa loca, quaecunque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum, pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. Mox vehiculum et vestes, et si credere velis numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantum perituri vident.

Et haec quidem pars Suevorum in secretiora Ger- 41
maniae porrigitur. Propior, ut quomodo paulo ante Rhenum sic nunc Danubium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia. Passim sine custode transeunt; et quum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus. In Hermunduris Albis

oritur, flumen inclitum et notum olim: nunc tantum auditur.

42 Juxta Hermunduros Narisci ac deinde Marcomani et Quadi agunt. praecipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio peragitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus; jam et externos patiuntur. sed vis et potentia regibus ex auctoritate romana. Raro armis nostris, saepius pecunia juvantur, nec minus valent.

43 Retro Marsigni, Gothini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos gallica, Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quo magis pudeat et ferrum effodiunt. Omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimae gentes agunt: ex quibus latissime patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet, Harios, Helvetonas, Manimos, Helisios, Nahanarvalos. Apud Nahanarvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos, interpretatione romana, Castorem Pollucemque memorant. ea vis numini, nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterum Harii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos ante-

cedunt, truces insitae feritati arte ac tempore lenocinantur: nigra scuta, tincta corpora, atras ad proelia noctes legunt, ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum: nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii et Lemovii. Omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.

Suionum hinc civitates, ipso in oceano, praeter vi- 44
ros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrinque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrantur, nec remos in ordine lateribus adjungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. Nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode et quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet oceanus, otiosa porro armatorum manus facile lasciviunt. enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.

Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope im- 45
motum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus ut sidera hebetet. sonum insuper audiri, formas deorum et radios capitis aspici persuasio adjicit. Illuc usque, et fama vera, tantum natura. Ergo jam dextro suevici maris litore Aestiorum gentes

alluuntur, quibus ritus habitusque Suevorum, lingua britannicae propior. Matrem deum venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant: id pro armis omniumque tutela securum deae cultorem etiam inter hostes praestat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum taedae accenditur alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant. Hic Sueviae finis.

46 Peucinorum Venetorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito, quanquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. Sordes omnium

ac torpor procerum: connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Veneti multum ex moribus traxerunt: nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos fingunt et scuta gestant et peditum usu ac pernicitate gaudent; quae omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit: passim enim comitantur partemque praedae petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset.

Cetera jam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum in medium relinquam.

EX ANNALIBUS.

1,24 (a. p. C. 14) additur magna pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant.

1,31 (a. 14) nam iisdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur (legiones XXI. V. I. XX) per otium aut levia munia.

1,34 (a. 14) praecipuis laudibus celebrans quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset.

1,36 (a. 14) destinatum excidio Ubiorum oppidum.

1,37 (a. 14) primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit turpi agmine.

1,38 (a. 14) at in Cauchis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum.

1,39 (a. 14) interea legati ab senatu regressum jam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt.

1,43 (a. 14) compressisse Germaniae populos.

1,44 (a. 14) secuti exemplum veterani haud multo post in Raetiam mittuntur specie defendendae provinciae ob imminentes Suevos.

1,50 (a. 14) Laeti neque procul Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit, castra in limite locat, frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munitus. inde saltus obscuros permeat consultatque, ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an impeditius et intentatum eoque hostibus incautum. Delecta longiore via cetera accelerantur. etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac solemnibus epulis lu-

dicram. Caecina cum expeditis cohortibus praeire et obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Juvit nox sideribus inlustris, ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis. adeo cuncta incuria disjecta erant: neque belli timor, ac ne pax quidem nisi languida et soluta inter temulentos.

Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, 1, 51
quattuor in cuneos dispertit, quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non aetas miserationem attulit, profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanae vocabant, solo aequantur. sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantes ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. quod gnarum duci, incessitque itineri et proelio. pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant, mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unetvicesimani, dextrum quintani clausere, vicesima legio terga firmavit, post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera et frontem modice adsultantes tota vi novissimos incurrere. Turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum caesar advectus ad vicesimanos voce magna hoc illud tempus obliterandae seditionis clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque. simul primi agminis copiae evasere silvas castraque communivere. Quietum inde iter, fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

1,52 Nuntiata ea Tiberium laetitia curaque affecere.

1,55 (a. 15) Druso caesare, Cajo Norbano consulibus decernitur Germanico triumphus manente bello, quod quanquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Chattos excursu praecepit. nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae, Segestes parari rebellionem saepe alias et supremo convivio, post quod in arma itum aperuit: suasitque Varo ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret; nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore quo crimina et innoxios discerneret. sed Varus fato et vi Arminii cecidit. Segestes quanquam consensu gentis in bellum tractus discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus alii pactam rapuerat, gener invisus inimici soceri: quaeque apud concordes vincula caritatis incitamenta irarum apud infensos erant.

1,56 Igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium millia et tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Caecinae tradit, totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit, positoque castello super vestigia paterni praesidii in monte Tauno expeditum exercitum in Chattos rapit, Lucio Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. nam (rarum illi coelo) siccitate et amnibus modicis inoffensum iter properaverat, imbresque et fluminum auctus regredienti metuebatur. Sed Chattis adeo improvisus advenit, ut quod imbecillum aetate ac sexu statim captum aut trucidatum sit, juventus flumen Adranam nando tramiserit. Romanosque pontem coeptantes arcebant: dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra condi-

cionibus pacis, quum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere, quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis juvare Chattos: sed exterruit Caecina huc illuc ferens arma, et Marsos congredi ausos prospero proelio cohibuit.

Neque multo post legati a Segeste venerunt auxi- 1, 57
lium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat: nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium nomine Segimundum: sed juvenis conscientia cunctabatur. quippe anno, quo Germaniae descivere *), sacerdos apud aram Ubiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. adductus tamen in spem clementiae romanae pertulit patris mandata, benigneque exceptus cum praesidio gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit convertere agmen, pugnatumque in obsidentes, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles, inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrimas neque voce supplex, compressis intra sinum manibus gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia varianae cladis plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, praedae data.

Simul Segestes ipse ingens visu et memoria bonae 1, 58
societatis impavidus. Verba ejus in hunc modum fuere.

*) a. p. C. 9.

'Non hic mihi primus erga populum romanum fidei et constantiae dies. ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi, neque odio patriae (quippe proditores etiam iis quos anteponunt invisi sunt) verum quia Romanis Germanisque idem conducere et pacem quam bellum probabam. ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium, apud Varum qui tum exercitui praesidebat reum feci. dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret flagitavi. testis illa nox, mihi utinam potius novissima. quae secuta sunt defleri magis quam defendi possunt. ceterum et injeci catenas Arminio, et a factione ejus injectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo, neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam, simul genti Germanorum idoneus conciliator, si poenitentiam quam perniciem maluerit, pro juventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam fateor. tuum erit consultare utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit an quod ex me genita est.' Caesar clementi responso liberis propinquisque ejus incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. Exercitum reduxit nomenque imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer quo mox ludibrio conflictatus sit in tempore memorabo.

1,59 Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor, subjectus servitio uxoris uterus vecordem agebant, volitabatque per Cheruscos arma in Se-

gestem, arma in Caesarem poscens. neque probris temperabat: 'egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus unam mulierculam avexerint. sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. non enim se proditione, neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. cerni adhuc Germanorum in lucis signa romana, quae diis patriis suspenderit. coleret Segestes victam ripam, redderet filio sacerdotium hominum *). Germanos nunquam satis excusaturos, quod inter Albim et Rhenum virgas et secures et togam viderint. aliis gentibus ignorantia imperii romani inexperta esse supplicia, nescia tributa: quae quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adolescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. si patriam, parentes, antiqua mallent quam dominos et colonias novas, Arminium potius gloriae ac libertatis quam Segestem flagitiosae servitutis ducem sequerentur.'

Conciti per haec non modo Cherusci sed conter- 1, 60
minae gentes, tractusque in partes Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate. unde major caesari metus. et ne bellum mole una ingrueret Caecinam cum quadraginta cohortibus romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit, equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit, ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit, simulque pedes, eques, classis apud praedictum amnem convenere. Cauchi quum auxilia pollicerentur in commilitium ad-

*) lectio medicei codicis (apud Waltherum 4, 395) pro vulgata hominem.

sciti sunt. Bructeros sua urentes expedita cum manu Lucius Stertinius missu Germanici fudit, interque caedem et praedam repperit undevicesimae legionis aquilam cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Lupiam amnes inter vastatum, haud procul teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.

1,61 Igitur cupido caesarem invadit solvendi suprema militibus ducique, permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. Praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt moestos locos, visuque ac memoria deformes. prima Vari castra lato ambitu et dimensis principiis trium legionum manus ostentabant, dein semiruto vallo, humili fossa accisae jam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata. adjacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora. lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. et cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas, primum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit, quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes, utque signis et aquilis per superbiam illuserit.

1,62 Igitur romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, moesti

simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo caespitem caesar posuit gratissimo munere in defunctos et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia, et formidolosiorem hostium credebat: neque imperatorem auguratu et vetustissimis caeremoniis praeditum attrectare feralia debuisse.

Sed Germanicus cedentem in avia Arminium secu- 1, 63
tus, ubi primum copia fuit, evehi equites, campumque, quem hostis insederat, eripi jubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. tunc nova acie turbatus eques, missaeque subsidiariae cohortes et fugientium agmine impulsae auxerant consternationem, trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni caesar productas legiones instruxisset. inde hostibus terror, fiducia militi: et manibus aequis abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu legiones classe, ut advexerat, reportat, pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa. Caecina qui suum militem ducebat monitus, quanquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quam maturrime superare. Angustus is trames vastas inter paludes et quondam a Lucio Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi coeno aut rivis incerta erant, circum silvae paulatim acclives, quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem quum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit, ut opus, et alii proelium inciperent.

1, 64 Barbari perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi lacessunt, circumgrediuntur, occursant. miscetur operantium bellantiumque clamor. et cuncta pariter Romanis adversa, locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora gravia loricis, neque librare pila inter undas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes proelia, procera membra, hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Nox demum inclinantes jam legiones adversae pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi ne tum quidem sumpta quiete quantum aquarum circum surgentibus jugis oritur vertere in subjecta, mersaque humo, et obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat, secundarum ambiguarumque rerum sciens eoque interritus. igitur futura volvens non aliud repperit, quam ut hostem silvis coerceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. deliguntur legiones, quinta dextro lateri, unetvicesima in laevum, primani ducendum ad agmen, vicesimanus adversum secuturos.

1, 65 Nox per diversa inquies, quum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subjecta vallium ac resultantis saltus complerent, apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles. ducemque terruit dira quies. nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis reppulisse. Coepta luce missae in

latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere capto propere campo humentia ultra. Neque tamen Arminius, quanquam libero incursu, statim prorupit: sed ut haesere coeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, irrumpere Germanos jubet clamitans 'en Varus et eodemque iterum fato vinctae legiones.' Simul haec et cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit. illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes. plurimus circa aquilas labor, quae neque ferri adversum ingruentia tela neque figi limosa humo poterant. Caecina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas omissa caede praedam sectantium, enisaeque legiones vesperascente die in aperta et solida. Neque is miseriarum finis. struendum vallum, petendus agger: amissa magna ex parte per quae geritur humus aut exciditur caespes. non tentoria manipulis, non fomenta sauciis. infectos coeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum jam reliquum diem lamentabantur.

Forte equus abruptis vinculis vagus et clamore ter- 1, 66
ritus quosdam occurrentium obturbavit. tanta inde consternatio irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas, quarum decumana maxime petebatur, aversa hosti et fugientibus tutior. Caecina, comperto vanam esse formidinem, quum tamen neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem obsistere aut retinere militem quiret, projectus in limine portae miseratione

demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt.

1, 67 Tunc contractos in principia jussosque dicta cum silentio accipere temporis ac necessitatis monet. unam in armis salutem, sed ea consilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propius succederent: mox undique erumpendum, illa eruptione ad Rhenum perveniri. quodsi fugerent, plures silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse, at victoribus decus, gloriam. quae domi cara, quae in castris honesta memorat, reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque nulla ambitione fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

1, 68 Haud minus inquies Germanus spe, cupidine et diversis ducum sententiis agebat, Arminio sinerent egredi egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent suadente, atrociora Inguiomero et laeta barbaris, ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore. Igitur orta die proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite et quasi ob metum defixo. Postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes non hic silvas nec paludes, sed aequis locis aequos deos. Hosti facile excidium et paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina tanto majora offunduntur: cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus pugnam deseruere: vulgus

trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

Pervaserat interim circumventi exercitus fama et 1, 69
infesto Germanorum agmine Gallias peti: ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit Cajus Plinius, germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem.

At Germanicus legionum quas navibus vexerat se- 1, 70
cundam et quartam decumam itinere terrestri Publio Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice allabente aestu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit oceanus, rapi agique agmen. et opplebantur terrae: eadem freto, litori, campis facies, neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus: jumenta, sarcinae, corpora exanima interfluunt, occursant. permiscentur inter se manipuli, modo pectore, modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disjecti aut obruti. non vox et mutui hortatus juvabant adversante unda, nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab rudi, consilia a casu differre; cuncta pari violentia involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus eodem agmen subduxit. pernoctavere sine utensilibus, sine igni; magna pars nudo aut mulcato corpore, haud

minus miserabiles quam quos hostis circumsidet: quippe illis etiam honestae mortis usus, his inglorium exitium. Lux reddidit terram, penetratumque ad amnem Visurgim*), quo caesar classe contenderat. impositae dein legiones, vagante fama submersas, nec fides salutis antequam caesarem exercitumque reducem videre.

1,71 Jam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis praemissus ipsum et filium ejus in civitatem Ubiorum perduxerat. data utrique venia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quintilii Vari corpus illusisse dicebatur.

2,5 (a. 16) Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum dolo simul et casibus objectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior tractare proeliorum vias et quae sibi tertium jam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent. fundi Germanos acie et justis locis, juvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme: suum militem haud perinde vulneribus quam spatiis itinerum, damno armorum affici: fessas Gallias ministrandis equis: longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. at si mare intretur, promptam ipsis possessionem et hostibus ignotam, simul bellum maturius incipi legionesque et commeatus pariter vehi: integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore.

---

*) lectionem codicum non muto quamvis falsam. nemo enim facile mihi persuaserit Hunsam groningicam Romanis dici potuisse Unsingim, quod editores recentiores fere omnes receperunt.

Igitur huc intendit. missis ad census Galliarum 2,6
Publio Vitellio et Cajo Antio, Silius et Antejus et Caecina fabricandae classi praeponuntur. mille naves sufficere visae properataeque, aliae breves angusta puppi proraque et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent, quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent, plures appositis utrinque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc appellerent, multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui: velis habiles, citae remis augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent praedicta, ob faciles appulsus accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus aut modicas insulas circumveniens apud principium agri batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec oceano misceatur, ad gallicam ripam latior et placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolae dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur.

Sed caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum 2,7
cum expedita manu irruptionem in Chattos facere jubet. ipse audito castellum Luppiae flumini appositum obsideri sex legiones eo duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum quam ut modicam praedam et Arpi principis Chattorum conjugem filiamque raperet: neque caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper varianis legionibus structum et veterem aram Druso sitam disjecerant. restituit aram, honorique patris princeps ipse

cum legionibus decucurrit: tumulum iterare haud visum. et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

2, 8 Jamque classis adveherat, quum praemisso commeatu et distributis in legiones ac socios navibus fossam, cui drusianae nomen, ingressus precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum juvaret; lacus inde et oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. classis Amisiae relicta laevo amne, erratumque in eo quod non subvexit. transposuit militem dextras in terras iturum. Ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. et eques quidem ac legiones prima aestuaria nondum accrescente unda intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen Batavique in parte ea, dum insultant aquis artemque nandi ostentant, turbati et quidam hausti sunt. Metanti castra caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur. missus illico Stertinius cum equite et armatura levi igne et caedibus perfidiam ultus est.

2, 9 Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque an caesar venisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre colloqui oravit. erat is in exercitu, cognomento Flavus, insignis fide et amisso per vulnus oculo paucis ante annis duce Tiberio. tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio, qui amotis stipatoribus ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent postulat, et postquam digressi, unde ea deformitas oris? interrogat fratrem. illo locum et proelium referente, quodnam praemium recepisset? exquirit. Flavus aucta stipendia, torquem et coronam,

aliaque militaria dona memorat, irridente Arminio vilia servitii praemia.

Exin diversi ordiuntur. hic magnitudinem roma- 2, 10
nam, opes caesaris et victis graves poenas, in deditionem venienti paratam clementiam, neque conjugem et filium ejus hostiliter haberi. ille fas patriae, libertatem avitam, penetrales Germaniae deos, matrem precum sociam, ne propinquorum et affinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. Paulatim inde ad jurgia prolapsi quo minus pugnam conserrent ne flumine quidem interjecto cohibebantur, ni Stertinius accurrens plenum irae, armaque et equum poscentem Flavum attinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius proeliumque denuntians. nam pleraque latino sermone interjaciebat, ut qui romanis in castris ductor popularium meruisset.

Postero die Germanorum acies trans Visurgim ste- 2, 11
tit. caesar nisi pontibus praesidiisque impositis dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus equitem vado tramittit. praefuere Stertinius et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti ut hostem diducerent. Qua celerrimus amnis, Chariovalda dux Batavorum erupit. eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumjectam traxere: dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Chariovalda diu sustentata hostium saevitia hortatus suos ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos erumpens congestis telis et suffosso equo labitur ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites cum Stertinio Aemilioque subvenientes periculo exemere.

2, 12 Caesar transgressus Visurgim indicio perfugae cognoscit delectum ab Arminio locum pugnae. convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. Habita indici fides, et cernebantur ignes, suggressique propius speculatores audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo summae rei discrimine explorandum militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret secum agitabat: tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare, libertorum servilia ingenia, amicis inesse adulationem. si concio vocetur, illic quoque quae pauci incipiant reliquos adstrepere: penitus noscendas mentes, quum secreti et incustoditi inter militares cibos spem aut metum proferrent.

2, 13 Nocte coepta egressus augurali per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis fruiturque fama sui, quum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria per jocos eundem animum laudibus ferrent reddendamque gratiam in acie faterentur: simul perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. Inter quae unus hostium, latinae linguae sciens, acto ad vallum equo voce magna conjuges et agros et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras: veniret dies, daretur pugna, sumpturum militem Germanorum agros, tracturum conjuges, accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare. Tertia ferme vigilia assultatum est castris sine conjectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

Nox eadem laetam Germanico quietem tulit, vidit- 2, 14
que se operatum et sanguine sacri respersa praetexta pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem et quae sapientia praevisa aptaque imminenti pugnae disserit. Non campos modo militi romano ad proelium bonos, sed si ratio adsit silvas et saltus. nec enim immensa barbarorum scuta, enormes hastas inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam, ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus vel tenues fucatas colore tabulas: primam utcunque aciem hastatam, ceteris praeusta aut brevia tela. jam corpus ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum abire, fugere: pavidos adversis, inter secunda non divini, non humani juris memores. si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem jam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se patris patruique vestigia prementem iisdem in terris victorem sisterent.

Orationem ducis secutus militum ardor signumque 2, 15
pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: hos esse Romanos variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent seditionem induerint, quorum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursum hostibus, adversis diis objiciant, nulla boni spe. classem quippe et avia oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed ubi miscuerint manus, inane victis ventorum

remorumve subsidium. meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliud sibi reliquum quam tenere libertatem aut mori ante servitium?

2, 16 Sic accensos et proelium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. pone tergum insurgebat silva editis in altum ramis et pura humo inter arborum truncos, campum et prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci juga insidere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii, dein quattuor legiones, et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite caesar, exin totidem aliae legiones et levis armatura cum equite sagittario ceteraeque sociorum cohortes. intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem assisteret.

2, 17 Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere jubet, ipse in tempore affuturus. Interea pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas et intrare visae, imperatorem advertere. exclamat, irent, sequerentur romanas aves, propria legionum numina. simul pedestris acies infertur et praemissus eques postremos ac latera impulit: mirumque dictu, duo hostium agmina diversa fuga, qui silvam tenuerant in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur, inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere sustentabat pugnam, incubueratque sagittariis illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et gallicae cohortes signa objecissent. nisu tamen cor-

poris et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore ne nosceretur. quidam agnitum a Cauchis inter auxilia romana agentibus emissumque tradiderunt. virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit: ceteri passim trucidati. et plerosque tranare Visurgim conantes. injecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. quidam turpi fuga in summa arborum nisi ramisque se occultantes admotis sagittariis per ludibrium figebantur: alios prorutae arbores afflixere. Magna ea victoria neque cruenta nobis fuit.

Quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem 2, 18
millia passuum cadaveribus atque armis opplevere, repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos ut non dubio eventu portaverant. Miles in loco proelii Tiberium imperatorem salutavit struxitque aggerem, et in modum tropaeorum arma subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.

Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia 2, 19
quam ea species dolore et ira affecit. qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, senes agmen romanum repente incursant, turbant. postremo deligunt locum flumine et silvis clausum, arta intus planitie et humida: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. hic pedes adstitit: equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret.

Nihil ex his caesari incognitum: consilia, locos, 2, 20
prompta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Sejo Tuberoni legato tradit equitem campumque, peditum aciem ita instruxit, ut pars

aequo in silvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur, quod arduum sibi, cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant facile irrupere, quis impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pugnam remotisque paulum legionibus funditores libritoresque excutere tela et proturbare hostem jubet. missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti. Primus caesar cum praetoriis cohortibus capto vallo dedit impetum in silvas: collato illic gradu certatum. hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria.

2,21 Nec minor Germanis animus, sed genere pugnae et armorum superabantur, quum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque assultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium. contra miles cui scutum pectori appressum et insidens capulo manus latos barbarorum artus, nuda ora foderet viamque strage hostium aperiret, imprompto jam Arminio ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum tota volitantem acie fortuna magis quam virtus deserebat. Et Germanicus, quo magis agnosceretur detraxerat tegimen capiti, orabatque insisterent caedibus, nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore. Jamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt. equites ambigue certavere.

2,22 Laudatis pro concione victoribus caesar congeriem armorum struxit superbo cum titulo: DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS EXER-

CITUM TIBERII CAESARIS EA MONIMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVISSE. de se nihil addidit, metu invidiae, an ratus conscientiam factis satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepere.

Sed aestate jam adulta legionum aliae itinere ter- 2, 23
restri in hibernacula remissae, plures caesar classi impositas per flumen Amisiam oceano invexit. Ac primo placidum aequor mille navium remis strepere aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire, milesque pavidus et casuum maris ignarus, dum turbat nautas vel intempestive juvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc coelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus immenso nubium tractu validus et rigore vicini septentrionis horridior rapuit disjecitque naves in aperta oceani aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. quibus paulum aegreque vitatis postquam mutabat aestus eodemque quo ventus ferebat, non adhaerere ancoris, non exhaurire irrumpentes undas poterant: equi, jumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo levarentur alvei manantes per latera et fluctu superurgente.

Quanto violentior cetero mari oceanus et truculen- 2, 24
tia coeli praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum litoribus aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. Pars navium haustae sunt, plures apud insulas longius sitas ejectae, milesque nullo illic hominum cultu fame absumptus, nisi quos corpora equorum

eodem elisa toleraverant. sola Germanici triremis Cauchorum terram appulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentes oras, quum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio aut intentis vestibus et quaedam a validioribus tractae revertere, quas raptim refectas misit ut scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique, multos Angrivarii nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere, quidam in Britanniam rapti et remissi a regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant, vim turbinum et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas, visa sive ex metu credita.

2, 25 Sed fama classis amissae ut Germanos ad spem belli, ita caesarem ad coercendum erexit. Cajo Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat: ipse majoribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Mallovendus nuper in deditionem acceptus propinquo luco defossam varianae legionis aquilam modico praesidio servari indicat. Missa extemplo manus quae hostem a fronte eliceret, alii qui terga circumgressi recluderent humum: et utrisque affuit fortuna. eo promptior caesar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem, aut sicubi restiterat statim pulsum nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. quippe invictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora eadem virtute, pari ferocia et veluti aucti numero irrupissent.

Reductus inde in hiberna miles laetus animi, quod 2, 26
adversa maris expeditione prospera pensavisset. addidit munificentiam caesar quantum quis damni professus erat exsolvendo. Nec dubium habebatur labare hostes petendaeque pacis consilia sumere, et si proxima aestas adjiceretur posse bellum patrari: sed crebris epistolis Tiberius monebat, rediret ad decretum triumphum, satis jam eventuum, satis casuum, prospera illi et magna proelia. eorum quoque meminisset, quae venti et fluctus nulla ducis culpa gravia tamen et saeva damna intulissent. se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse. sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Suevos regemque Maroboduum pace obstrictum. posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando romanae ultioni consultum est, internis discordiis relinqui. Precante Germanico annum efficiendis coeptis acrius modestiam ejus aggreditur alterum consulatum offerendo, cujus munia praesens obiret. simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste non nisi apud Germanias assequi nomen imperatorium et deportare lauream posset. Haud cunctatus est ultra Germanicus, quanquam fingi ea seque per invidiam parto jam decori abstrahi intelligeret.

(a. 16) Fine anni arcus propter aedem Saturni ob 2, 41
recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et aedes fortis Fortunae Tiberim juxta in hortis, quos Caesar dictator populo romano legaverat, sacrarium genti juliae effigiesque divo Augusto apud Bovillas dicantur.

(a. 17) Cajo Caecilio, Lucio Pomponio consulibus 2, 41
Germanicus caesar ante diem septimum calendas junias

triumphavit de Cheruscis Chattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt: vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, proeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. Augebat intuentium visus eximia ipsius species currusque quinque liberis onustus.

2, 44 (a. 17) Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet: simul juvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. Sed Suevi praetendebantur auxilium adversus Cheruscos orantes. nam discessu Romanorum ac vacui externo metu gentis assuetudine et tum aemulatione gloriae arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Marobodui regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat.

2, 45 Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum; sed e regno etiam Marobodui suevae gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam, quam quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies pari utrinque spe nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus aut disjectas per catervas: quippe longa adversum nos militia insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. Ac tunc Arminius equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum ostentabat, contra fugacem Maroboduum appellans, proeliorum

expertem, Hercyniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus, proditorem patriae, satellitem caesaris, haud minus infensis animis exturbandum, quam Varum Quintilium interfecerint. meminissent modo tot proeliorum, quorum eventu et ad postremum ejectis Romanis satis probatum, penes utros summa belli fuerit.

Neque Maroboduus jactantia sui aut patris in ho- 2, 46
stem abstinebat, sed Inguiomerum tenens, illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta quae prospere ceciderint testabatur: vecordem Arminium et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit magna cum clade Germaniae et ignominia sua, quum conjux, quum filius ejus servitium adhuc tolerent. at se duodecim legionibus petitum duce Tiberio illibatam Germanorum gloriam servavisse; mox condicionibus aequis discessum: neque poenitere quod ipsorum in manu sit, integrum adversum Romanos bellum an pacem incruentam malint. His vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant, quum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate et contra augendae dominationi certaretur. Non alias majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrinque dextris cornibus. sperabaturque rursus pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum perculsi fuit; et transfugiis paulatim nudatus in Marcomanos concessit misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Responsum est non jure eum adversus Cheruscos arma romana invocare, qui pugnantes in eundem hostem Romanos nulla ope juvisset. Missus tamen Drusus, ut rettulimus, paci firmator.

2,62 (a. 19) Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit illiciens Germanos ad discordias, utque fracto jam Maroboduo usque in exitium insisteretur. Erat inter Gothones nobilis juvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc dubiis rebus ejus ultionem ausus. Is valida manu fines Marcomanorum ingreditur corruptisque primoribus ad societatem irrumpit regiam castellumque juxta situm. veteres illic Suevorum praedae et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat.

2,63 Maroboduo undique deserto non aliud subsidium quam misericordia caesaris fuit. transgressus Danubium, qua noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus romanam amicitiam praetulisse. Responsum a caesare, tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus ejus aliud conduceret, abiturum fide qua venisset. ceterum apud senatum disseruit non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos fuisse. Exstat oratio, qua magnitudinem viri, violentiam subjectarum ei gentium et quam propinquus Italiae hostis suaque in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italia per duodeviginti annos consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus neque aliud perfugium.

pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce, receptusque Forum julium narbonensis Galliae coloniam mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

(a. 19) Reperio apud scriptores senatoresque eo- 2, 88
rundem temporum Adgandestrii principis Chattorum lectas in senatu literas, quibus mortem Arminii promittebat, si patrandae neci venenum mitteretur; responsumque esse, non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum romanum hostes suos ulcisci. qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. Ceterum Arminius abcedentibus Romanis et pulso Maroboduo regnum affectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis, quum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud dubie Germaniae et qui non primordia populi romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit, proeliis ambiguus, bello non victus. septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit, canturque adhuc barbaras apud gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

(a. 20) Atque interim Drusus rediens Illyrico, quan- 3, 11
quam patres censuissent ob receptum Maroboduum et res priore aestate gestas ut ovans iniret, prolato honore urbem intravit.

(a. 21) At Romae non Treveros modo et Aeduos 3, 44
sed quattuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse,

11,16 (a. 47) Eodem anno Cheruscorum gens regem Romae petivit amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus. paternum huic genus e Flavo fratre Arminii, mater ex Actumero principe Chattorum erat: ipse forma decorus et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. Igitur caesar auctum pecunia, additis stipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere: illum primum Romae ortum, nec obsidem sed civem ire externum ad imperium. Ac primo laetus Germanis adventus, atque eo quod nullis discordiis imbutus pari in omnes studio ageret, celebrari, coli, modo comitatem et temperantiam nulli invisa, saepius vinolentiam ac libidines grata barbaris usurpans. jamque apud proximos, jam longius clarescere, quum potentiam ejus suspectantes qui factionibus floruerant discedunt ad conterminos populos, ac testificantur adimi veterem Germaniae libertatem et romanas opes insurgere: adeo neminem iisdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavi progenies super cunctos attollatur? frustra Arminium praescribi: cujus si filius hostili in solo adultus in regnum venisset, posse extimesci infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis. at si paterna Italico mens esset, non alium infensius arma contra patriam ac deos penates quam parentem ejus exercuisse.

11,17 His atque talibus magnas copias coegere. Nec pauciores Italicum sequebantur. non enim irrupisse ad invitos sed accitum memorabant. quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Actumero praeberet. nec patrem rubori, quod fidem adversus Romanos volentibus Germanis

sumptam nunquam omisisset. falso libertatis vocabulum obtendi ab his qui privatim degeneres, in publicum exitiosi nihil spei nisi per discordias habeant. Adstrepebat hinc alacre vulgus, et magno inter barbaros proelio victor rex, dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pulsusque, ac rursus Langobardorum opibus refectus per laeta, per adversa res cheruscas afflictabat.

Per idem tempus Cauchi nulla dissensione domi, 11,18
et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere duce Gannasco, qui natione Canninefas, auxiliare stipendium meritus, post transfuga, levibus navigiis praedabundus Gallorum maxime oram vastabat, non ignarus dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus magna cum cura et mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit, lintribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignaras, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet nec pugnam nisi jussus iniret. stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. Feruntque militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos. quae nimia, et incertum an falso jacta, originem tamen e severitate ducis traxere, intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.

Ceterum is terror milites hostesque in diversum 11,19
affecit. nos virtutem auximus, barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum post rebellionem clade Lucii Apronii coeptam infensa aut male fida datis obsidibus

si pelleretur, scripsitque Publio Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, legionem ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componere, subsidio victis, et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent. Nam vis innumera, Lygii aliaeque gentes advertabant fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Jazugibus erat, impar multitudini hostium, eoque sese defensare bellumque ducere statuerat.

12,30 Sed Jazuges obsidionis impatientes et proximos per campos vagi necessitudinem pugnae attulere, quia Lygius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur digressus castellis Vannius funditur proelio, quanquam rebus adversis, laudatus quod et pugnam manu capessiit et corpore adverso vulnera excepit. ceterum ad classem in Danubio opperientem perfugit; secuti mox clientes et acceptis agris in Pannonia locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide, subjectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multa caritate, et majore odio, postquam adepti sunt.

12,40 . . . ac praecipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris romani vox, ut quondam Sugambri excisi aut in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum.

13,18 (a. 55) Cognitum id Neroni, excubiasque militares quae, ut conjugi imperatoris solitum, ut matri servabantur, et Germanos super eundem honorem custodes additos digredi jubet.

13,53 (a. 58) Quietae ad id tempus res in Germania fuerant ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi insigni-

bus majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paulinus Pompejus et Lucius Vetus ea tempestate exercitui praeerant. ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coercendo Rheno absolvit, Vetus Mosellam atque Ararim, facta inter utrumque fossa, connectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exin oceanum decurrerent sublatisque itineris difficultatibus navigabilia inter se occidentis septentrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis Belgicae legatus, deterrendo Veterem ne legiones alienae provinciae inferret studiaque Galliarum affectaret, formidolosum id imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti.

Ceterum continuo exercituum otio fama incessit 13,54
ereptum jus legatis ducendi in hostem. eoque Frisii juventutem saltibus aut paludibus, imbellem aetatem per lacus admovere ripae agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant utque patrium solum exercebant, quum Dubius Avitus, accepta a Paulino provincia, minitando vim romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos aut novam sedem a caesare impetrarent, perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. profectique Romam dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea quae barbaris ostentantur intravere Pompeji theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveae, discrimina ordinum, qui eques, ubi senatus percunctantur,

advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum, et quinam forent rogitantes, postquam audiverant earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute et amicitia romana praecellerent, 'nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse' exclamant, degrediunturque et inter patres considunt. quod comiter a visentibus exceptum quasi impetus antiqui et bona aemulatione. Nero civitate romana ambos donavit, Frisios decedere agris jussit. atque illis aspernantibus auxiliaris eques repente immissus necessitatem attulit captis caesisve qui pervicacius restiterant.

13,55 Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens non modo sua copia sed adjacentium populorum miseratione, quia pulsi a Cauchis et sedis inopes tutum exsilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, vinctum se rebellione cherusca jussu Arminii referens, mox Tiberio, Germanico ducibus stipendia meruisse et quinquaginta annorum obsequio id quoque adjungere, quod gentem suam ditioni nostrae subjiceret. quotam partem campi jacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? servarent sane receptos gregibus inter hominum famam, modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum et post Usiporum fuisse. sicuti coelum diis, ita terras generi mortalium datas, quaeque vacuae eas publicas esse. Solem deinde respiciens et cetera sidera vocans quasi coram interrogabat, velletne contueri inane solum? potius mare superfundere adversus terrarum ereptores.

13,56 Et commotus his Avitus, patienda meliorum imperia: id diis quos implorarent placitum, ut arbitrium

penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent, neque alios judices quam se ipsos paterentur. Haec in publicum Ampsivariis respondit, ipsi Bojocalo ob memoriam amicitiae daturum agros. quod ille ut proditionis pretium aspernatus addidit, 'deesse nobis terra in qua vivamus, in qua moriamur, non potest.' atque ita infensis utrinque animis discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus scripto ad Curtilium Manciam superioris exercitus legatum ut Rhenum transgressus arma a tergo ostenderet, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, excidium minitans, ni causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri, et ceteris quoque aliena pericula defendentibus, sola Ampsivariorum gens retro ad Usipos et Tubantes concessit. quorum terris exacti quum Chattos, dein Cheruscos petissent, errore longo hospites egeni, hostes in alio, quod juventutis erat caeduntur: imbellis aetas in praedam divisa est.

Eadem aestate inter Hermunduros Chattosque certatum magno proelio, dum flumen gignendo sale fecundum et conterminum vi trahunt, super libidinem cuncta armis agendi religione insita, eos maxime locos propinquare coelo, precesque mortalium a diis nusquam propius audiri. inde indulgentia numinum illo in amne illisque silvis salem provenire, non ut alias apud gentes, eluvie maris arescente, sed unda super ardentem arborum struem fusa, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis, concretum. Sed bellum Hermunduris prosperum, Chattis exitiosius fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. et minae quidem 13,57

hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Ubiorum *), socia nobis, malo improviso afflicta est. nam ignes terra editi villas, arva, vicos passim corripiebant ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia. neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis aut quo alio humore, donec inopia remedii et ira cladis agrestes quidam eminus saxa jacere, dein residentibus flammis propius suggressi ictu fustium aliisque verberibus, ut feras, absterrebant: postremo tegmina corpori derepta injiciunt quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

15,58 (a. 65) Quin et urbem per manipulos occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne velut in custodiam dedit. volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum pedites equitesque permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis.

*) codd. Vibonum, Iubonum, Iuhonum, Iubionum; conf. ann. 1, 37. 71. 12, 27 adique Jacobi Nöggerathi librum 'das gebirge in Rheinlandwestphalen' Bonn 1824. 3, 59—112 istos ignes neque vulcanios, neque incendio subterraneo editos, sed quibus tesqua comburi solent fuisse perhibentis.

EX HISTORIIS.

(a. 69) coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes. 1,2

(a. 69) Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati: superbia recentis victoriae et metus tanquam alias partes fovissent. tarde a Nerone desciverant, nec statim pro Galba Verginius. an imperare voluisset dubium: delatum ei a milite imperium conveniebat. Fontejum Capitonem occisum etiam qui queri non poterant tamen indignabantur. dux derat abducto Verginio per simulationem amicitiae, quem non remitti, atque etiam reum esse tanquam suum crimen accipiebant. 1,8

Superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate: ne quieto quidem milite regimen, adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniae legiones diutius sine consulari fuere, donec missu Galbae Aulus Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis filius. id satis videbatur. 1,9

(a. 69) Sed Galba post nuntios germanicae seditionis, quanquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. 1,14

(a. 69) Crebrioribus in dies germanicae defectionis nuntiis et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, quum tristia sunt, censuerant patres mittendos 1,19

ad germanicum exercitum legatos. agitatum secreto, num et Piso proficisceretur majore praetextu, illi auctoritatem senatus hic dignationem caesaris laturus. placebat et Laconem praetorii praefectum simul mitti: is consilio intercessit. legati quoque (nam senatus electionem Galbae permiserat) foeda inconstantia nominati, excusati, substituti ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat.

1,26 (a. 69) Infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat labare germanici exercitus fidem.

1,37 (a. 69) His auspiciis urbem ingressus quam gloriam ad principatum attulit nisi occisi Obultronii Sabini et Cornelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis in Gallia, Fontei Capitonis in Germania, Clodii Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in urbe, Nymphidii in castris? *)

1,49 (a. 69) dum vigebat aetas, militari laude apud Germanias floruit. **)

1,50 (a. 69) Trepidam urbem ac simul atrocitatem recentis sceleris simul veteres Othonis mores paventem novus insuper de Vitellio nuntius exterruit ante caedem Galbae suppressus, ut tantum superioris Germaniae exercitum descivisse crederetur . . . . . Nunc initia causasque motus vitelliani expediam.

1,51 Caeso cum omnibus copiis Julio Vindice ferox praeda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem, praemia quam stipendia malebat. Diu infructuo-

*) verba sunt Othonis in Galbam.

**) Galba.

sam et asperam militiam toleraverant ingenio loci coelique et severitate disciplinae, quam in pace inexorabilem discordiae civium resolvunt paratis utrinque corruptoribus et perfidia impunita. Viri, arma, equi ad usum et ad decus supererant. sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum discernebantur. Tum adversus Vindicem contractae legiones seque et Gallias expertae quaerere rursus arma novasque discordias, nec socios ut olim, sed hostes et victos vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quae Rhenum accolit, easdem partes secuta ac tum acerrima instigatrix adversus Galbianos: hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Aeduisque ac deinde prout opulentia civitatibus erat, infensi expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo, super avaritiam et arrogantiam, praecipua validiorum vitia, contumacia Gallorum irritati, qui remissam sibi a Galba quartam tributorum partem et publice donatos in ignominiam exercitus jactabant. accessit callide vulgatum, temere creditum, decumari legiones et promptissimum quemque centurionum dimitti. Undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama: infensa lugdunensis colonia et pertinaci pro Nerone fide fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et ubi vires suas respexerant securitate.

Sub ipsas superioris anni calendas decembres Au- 1,52
lus Vitellius inferiorem Germaniam ingressus hiberna legionum cum cura adierat. redditi plerisque ordines, remissa ignominia, allevatae notae, plura ambitione, quaedam judicio, in quibus sordem et avaritiam Fontei Capitonis adimendis assignandisve militiae ordinibus

integre mutaverat. nec consularis legati mensura, sed in majus omnia accipiebantur. ut Vitellius apud severos humilis, ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena: simul aviditate imperandi ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique ita mali et strenui: sed profusa cupidine et insigni temeritate legati legionum Alienus Caecina et Fabius Valens, e quibus Valens infensus Galbae, tanquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium ardorem militum ostentans. ipsum celebri ubique fama, nullam in Flacco Hordeonio moram, affore Britanniam, secutura Germanorum auxilia, male fidas provincias, precarium seni imperium et brevi transiturum. panderet modo sinum, et venienti fortunae occurreret. merito dubitasse Verginium equestri familia, ignoto patre, imparem, si recepisset imperium, tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium caesaris et imponere jam pridem imperatoris dignationem et auferre privati securitatem.

1, 53 Quatiebatur his segne ingenium ut concupisceret magis quam ut speraret. At in superiore Germania Caecina decora juventa, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu studia militum illexerat. Hunc juvenem Galba quaestorem in Baetica impigre in partes suas transgressum legioni praeposuit; mox compertum publicam pecuniam avertisse ut peculatorem flagitari jussit. Caecina aegre passus miscere cuncta et privata vulnera rei publicae malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiae, quod et bello adversus Vindicem universus affuerat, nec nisi

occiso Nerone translatus in Galbam atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniae praeventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur: unde seditiosa colloquia et inter paganos corruptior miles, et in Verginium favor cuicunque alii profuturus.

Miserat civitas Lingonum vetere instituto dona le- 1,54
gionibus, dextras, hospitii insigne. legati eorum in squalorem moestitiamque compositi per principia, per contubernia modo suas injurias, modo vicinarum civitatum praemia, et ubi pronis militum auribus accipiebantur ipsius exercitus pericula et contumelias conquerentes accendebant animos. Nec procul seditione aberant, quum Hordeonius Flaccus abire legatos, utque occultior digressus esset nocte castris excedere jubet. Inde atrox rumor affirmantibus plerisque interfectos, ac nisi ipsi consulerent fore ut acerrimi militum et praesentia conquesti per tenebras et inscitiam ceterorum occiderentur. Obstringuntur inter se tacito foedere legiones. adsciscitur auxiliorum miles primo suspectus tanquam circumdatis cohortibus alisque impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens, faciliore inter malos consensu ad bellum, quam in pace ad concordiam.

Inferioris tamen Germaniae legiones solenni calen- 1,55
darum januariarum sacramento pro Galba adactae multa cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus; ceteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes insita mortalibus natura propere sequi quae piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbae imagines jecerint: quinta decuma ac sexta decuma

legiones nihil ultra fremitum et minas ausae initium erumpendi circumspectabant. at in superiori exercitu quarta ac duoetvicesima legiones iisdem hibernis tendentes ipso calendarum januariarum die dirumpunt imagines Galbae, quarta legio promptius, duoetvicesima cunctantes, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exuere viderentur senatus populique romani obliterata jam nomina sacramento advocabant, nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. non tamen quisquam in modum concionis aut suggestu locutus. neque enim erat adhuc cui imputaretur.

1,56 Spectator flagitii Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus et socordia innocens. Quattuor centuriones duoetvicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quum protegerent Galbae imagines, impetu militum abrepti vinctique. nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti, sed quod in seditionibus accidit, unde plures erant omnes fuere. Nocte quae calendas januarias secuta est in coloniam agrippinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nuntiat quartam et duoetvicesimam legiones projectis Galbae imaginibus in senatus ac populi romani verba jurasse. Id sacramentum inane visum: occupari nutantem fortunam et offerri principem placuit. missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui descivisse a Galba superiorem exercitum nuntiarent: proinde aut bellandum adversus desciscentes aut, si concordia et pax placeat, faciendum imperatorem, et minore discrimine sumi principem quam quaeri.

Proxima legionis primae hiberna erant et promptis- 1,57
simus e legatis Fabius Valens. is die proximo in colo-
niam agrippinensem cum equitibus legionis auxiliario-
rumque gressus imperatorem Vitellium consalutavit.
secutae ingenti certamine ejusdem provinciae legiones,
et superior exercitus, speciosis senatus populique ro-
mani nominibus relictis, tertium nonas januarias Vitel-
lio accessit. scires illum priore biduo non penes rem
publicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses,
Treveri, Lingones aequabant, auxilia, equos, arma, pe-
cunias offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio
validus. nec principes modo coloniarum aut castrorum,
quibus praesentia ex affluenti et parta victoria magnae
spes, sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua
et balteos phalerasque, insignia armorum argento decora
loco pecuniae tradebant instinctu et impetu et avaritia.

Igitur laudata militum alacritate Vitellius ministe- 1,58
ria principatus per libertos agi solita in equites roma-
nos disponit, vacationes centurionibus ex fisco numerat,
saevitiam militum plerosque ad poenam exposcentium
saepius approbat, partim simulatione vinculorum fru-
stratur. Pompejus Propinquus procurator Belgicae sta-
tim interfectus. Julium Burdonem germanicae classis
praefectum astu subtraxit. exarserat in eum iracundia
exercitus, tanquam crimen ac mox insidias Fontejo
Capitoni struxisset. grata erat memoria Capitonis, et
apud saevientes occidere palam, ignoscere non nisi fal-
lendo licebat. ita in custodia habitus et post victoriam
demum stratis jam militum odiis dimissus est. Interim
ut piaculum objicitur centurio Crispinus. sanguine Ca-
pitonis se cruentaverat eoque et postulantibus manife-
stior et punienti vilior fuit.

1, 59 Julius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartae decumae legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium centuriones, de quibus supra rettulimus, occidi jussit damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. accessere partibus Valerius Asiaticus belgicae provinciae legatus, quem mox Vitellius generum adscivit, et Junius Blaesus lugdunensis Galliae rector cum italica legione et ala Taurina Lugduni tendentibus, nec in raeticis copiis mora quo minus statim adjungerentur.

1, 60 Ne in Britannia quidem dubitatum. etc.

1, 61 Adjuncto britannico exercitu ingens viribus opibusque Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens allicere vel, si abnuerent, vastare Gallias et cottianis alpibus Italiam irrumpere, Caecina propiore transitu peninis jugis degredi jussus. Valenti inferioris exercitus electi cum aquila quintae legionis et cohortibus alisque ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, primaetvicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli secuturus.

1, 62 Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. instare miles, arma poscere, dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur. non obstare hiemem neque ignavae pacis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset. Torpebat

Vitellius et fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et sagina gravis, quum tamen ardor et vis militum ultro ducis moenia implebat, ut si adesset imperator et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique signum profectionis exposcunt. nomine Germanici Vitellio statim addito, caesarem se appellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti exercituique quem in bellum agebat ipso profectionis die aquila lenni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae praevolavit, longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen acciperetur.

Et Treveros quidem ut socios securi adiere. Divo- 1, 63
duri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit raptis derepente armis ad caedem innoxiae civitatis, non ob praedam aut spoliandi cupidinem, sed furore et rabie et causis incertis eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere. caesa tamen ad quattuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias feminis puerisque, quaeque alia placamenta hostilis irae non quidem in bello sed pro pace tendebantur.

Nuntium de caede Galbae et imperio Othonis Fa- 1, 64
bius Valens in civitate Leucorum accepit. nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat fida partibus. benigne excepti modestia certavere. Sed brevis laetitia fuit cohortium

1, 59 Julius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartae decumae legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium centuriones, de quibus supra rettulimus, occidi jussit damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. accessere partibus Valerius Asiaticus belgicae provinciae legatus, quem mox Vitellius generum adscivit, et Junius Blaesus lugdunensis Galliae rector cum italica legione et ala Taurina Lugduni tendentibus, nec in raeticis copiis mora quo minus statim adjungerentur.

1, 60 Ne in Britannia quidem dubitatum. etc.

1, 61 Adjuncto britannico exercitu ingens viribus opibusque Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens allicere vel, si abnuerent, vastare Gallias et cottianis alpibus Italiam irrumpere, Caecina propiore transitu peninis jugis degredi jussus. Valenti inferioris exercitus electi cum aquila quintae legionis et cohortibus alisque ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, primaetvicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli secuturus.

1, 62 Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. instare miles, arma poscere, dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur. non obstare hiemem neque ignavae pacis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset. Torpebat

Vitellius et fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et sagina gravis, quum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique signum profectionis exposcunt. nomine Germanici Vitellio statim addito, caesarem se appellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti exercituique quem in bellum agebat ipso profectionis die aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae praevolavit, longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen acciperetur.

Et Treveros quidem ut socios securi adiere. Divo- 1, 63
duri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit raptis derepente armis ad caedem innoxiae civitatis, non ob praedam aut spoliandi cupidinem, sed furore et rabie et causis incertis eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere. caesa tamen ad quattuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias feminis puerisque, quaeque alia placamenta hostilis irae non quidem in bello sed pro pace tendebantur.

Nuntium de caede Galbae et imperio Othonis Fa- 1, 64
bius Valens in civitate Leucorum accepit. nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat fida partibus. benigne excepti modestia certavere. Sed brevis laetitia fuit cohortium

intemperie, quas a legione quarta decuma, ut supra memoravimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. jurgia primum, mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum aggregantur, prope in proelium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset.

2,17 (a. 69) . . irritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse, quem repente contra Placentiam transgressi . . .

2,22 ingerunt desuper Othoniani pila librato magis et certo ictu adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci et more patrio nudis corporibus super humeros scuta quatientium.

2,27 (a. 69) Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quarta decuma legione digressas, quum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas rettulimus, superbe agebant, ut cujusque legionis tentoria accessissent, coercitos a se quartadecumanos, ablatam Neroni Italiam atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam jactantes. contumeliosum id militibus, acerbum duci, corrupta jurgiis aut rixis disciplina, ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat.

2,28 Igitur nuntio allato pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis et narbonensem Galliam circumiri, simul cura socios tuendi et militari astu cohortes turbidas ac, si una forent, praevalidas dispergendi, partem Batavorum ire in subsidium jubet. quod ubi auditum vulgatumque, moerere socii, fremere legiones.

2,32 *) Exercitum Vitellii universum advenisse, nec mul-

*) verba Suetonii Paulini.

tum virium a tergo, quoniam Galliae tumeant, deserere Rheni ripam irrupturis tam infestis nationibus non conducat.

Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in aestatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli coelique haud toleraturos.

(a. 69) remitti eos *) in Britanniam, unde a Ne- 2, 66
rone exciti erant, placuit atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecumanos discordiam. Nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustae Taurinorum dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati a conviciis ad caedem transiere. et proelium atrox arsisset, ni duae praetoriae cohortes causam quartadecumanorum secutae his fiduciam et metum Batavis fecissent.

(a. 69) cohortes Batavorum ne quid truculentius 2, 69
auderent in Germaniam remissae, principium interno simul externoque bello parantibus fatis.

(a. 69) et adjacente Tiberi Germanorum Gallorum- 2, 93
que obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et aestus impatientia labefecit.

Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispa- 2, 97
niis excivit segniter et necessitatem dissimulans. **)

(a. 69) Plus socordiae quam fiduciae accessisse 3, 2
victoribus. ***) neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos aut vale-

*) quartadecumanos. **) Vitellius. ***) militibus Vitellii.

tudinibus fessos. Sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli. nec procul Germaniam, unde vires.

3,5 (a. 69) ac ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazugum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti. plebem quoque et vim equitum, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur aut majore ex diverso mercede jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Suevorum, quis vetus obsequium erga Romanos, et gens fidei commissae patientior. Posita in latus auxilia infesta Raetia, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptae erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum ala auriana et octo cohortibus ac Noricorum juventute ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus.

3,15 (a. 69) simul ingens Germanorum vis per Raetias timebatur.

3,21 Sido atque Italicus Suevi cum delectis popularium primori in acie versabantur.

3,35 (a. 69) in Galliam Julium Calenum tribunum, in Germaniam Alpinium Montanum praefectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. simul transitus Alpium praesidiis occupati, suspecta Germania', tanquam in auxilium Vitellii accingeretur.

3,41 (a. 69) ubi cognito pugnae cremonensis eventu non ignavum et si provenisset atrox consilium iniit *), ut arreptis navibus in quamcunque partem narbonensis provinciae egressus Gallias, et exercitus, et Germaniae gentes novumque bellum cieret.

---

*) Valens.

(a. 69) Turbata per eosdem dies Germania et so- 3, 46
cordia ducum, seditione legionum, externa vi, perfidia sociali prope afflicta romana res. id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus.

(a. 69) intersepta Germanorum Raetorumque auxilia. 3, 53

(a. 69) Isdem diebus Fabius Valens Urbini in cu- 3, 62
stodia interficitur. caput ejus vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent: nam pervasisse in Germanias Valentem et veteres illic novosque exercitus ciere credebant. visa caede in desperationem versi.

(a. 69) Isdem diebus crebrescentem cladis germa- 4, 12
nicae famam nequaquam moesta civitas excipiebat: caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit altius expendam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Chattorum, seditione domestica pulsi extrema gallicae orae, vacua cultoribus simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: nec opibus romanis societate validiorum attriti viros tantum armaque imperio ministrant, diu germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. erat et domi delectus eques, praecipue nandi studio, arma equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere.

Julius Paulus et Claudius Civilis regia stirpe multo 4, 13
ceteros anteibant. Paulum Fontejus Capito falso rebellionis crimine interfecit. injectae Civili catenae missusque ad Neronem, et a Galba absolutus, sub Vitellio

legiones nihil ultra fremitum et minas ausae initium erumpendi circumspectabant. at in superiori exercitu quarta ac duoetvicesima legiones iisdem hibernis tendentes ipso calendarum januariarum die dirumpunt imagines Galbae, quarta legio promptius, duoetvicesima cunctantes, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exuere viderentur senatus populique romani obliterata jam nomina sacramento advocabant, nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. non tamen quisquam in modum concionis aut suggestu locutus. neque enim erat adhuc cui imputaretur.

1,56 Spectator flagitii Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus et socordia innocens. Quattuor centuriones duoetvicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quum protegerent Galbae imagines, impetu militum abrepti vinctique. nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti, sed quod in seditionibus accidit, unde plures erant omnes fuere. Nocte quae calendas januarias secuta est in coloniam agrippinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nuntiat quartam et duoetvicesimam legiones projectis Galbae imaginibus in senatus ac populi romani verba jurasse. Id sacramentum inane visum: occupari nutantem fortunam et offerri principem placuit. missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui descivisse a Galba superiorem exercitum nuntiarent: proinde aut bellandum adversus desciscentes aut, si concordia et pax placeat, faciendum imperatorem, et minore discrimine sumi principem quam quaeri.

Proxima legionis primae hiberna erant et promptis- 1,57
simus e legatis Fabius Valens. is die proximo in colo-
niam agrippinensem cum equitibus legionis auxiliario-
rumque gressus imperatorem Vitellium consalutavit.
secutae ingenti certamine ejusdem provinciae legiones,
et superior exercitus, speciosis senatus populique ro-
mani nominibus relictis, tertium nonas januarias Vitel-
lio accessit. scires illum priore biduo non penes rem
publicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses,
Treveri, Lingones aequabant, auxilia, equos, arma, pe-
cunias offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio
validus. nec principes modo coloniarum aut castrorum,
quibus praesentia ex affluenti et parta victoria magnae
spes, sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua
et balteos phalerasque, insignia armorum argento decora
loco pecuniae tradebant instinctu et impetu et avaritia.

Igitur laudata militum alacritate Vitellius ministe- 1,58
ria principatus per libertos agi solita in equites roma-
nos disponit, vacationes centurionibus ex fisco numerat,
saevitiam militum plerosque ad poenam exposcentium
saepius approbat, partim simulatione vinculorum fru-
stratur. Pompejus Propinquus procurator Belgicae sta-
tim interfectus. Julium Burdonem germanicae classis
praefectum astu subtraxit. exarserat in eum iracundia
exercitus, tanquam crimen ac mox insidias Fontejo
Capitoni struxisset. grata erat memoria Capitonis, et
apud saevientes occidere palam, ignoscere non nisi fal-
lendo licebat. ita in custodia habitus et post victoriam
demum stratis jam militum odiis dimissus est. Interim
ut piaculum objicitur centurio Crispinus. sanguine Ca-
pitonis se cruentaverat eoque et postulantibus manife-
stior et punienti vilior fuit.

1, 59 Julius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartae decumae legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium centuriones, de quibus supra rettulimus, occidi jussit damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. accessere partibus Valerius Asiaticus belgicae provinciae legatus, quem mox Vitellius generum adscivit, et Junius Blaesus lugdunensis Galliae rector cum italica legione et ala Taurina Lugduni tendentibus, nec in raeticis copiis mora quo minus statim adjungerentur.

1, 60 Ne in Britannia quidem dubitatum. etc.

1, 61 Adjuncto britannico exercitu ingens viribus opibusque Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens allicere vel, si abnuerent, vastare Gallias et cottianis alpibus Italiam irrumpere, Caecina propiore transitu peninis jugis degredi jussus. Valenti inferioris exercitus electi cum aquila quintae legionis et cohortibus alisque ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, primaetvicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli secuturus.

1, 62 Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. instare miles, arma poscere, dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur. non obstare hiemem neque ignavae pacis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset. Torpebat

Vitellius et fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et sagina gravis, quum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique signum profectionis exposcunt. nomine Germanici Vitellio statim addito, caesarem se appellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti exercituique quem in bellum agebat ipso profectionis die aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae praevolavit, longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen acciperetur.

Et Treveros quidem ut socios securi adiere. Divo- 1, 63
duri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit raptis derepente armis ad caedem innoxiae civitatis, non ob praedam aut spoliandi cupidinem, sed furore et rabie et causis incertis eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere. caesa tamen ad quattuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias feminis puerisque, quaeque alia placamenta hostilis irae non quidem in bello sed pro pace tendebantur.

Nuntium de caede Galbae et imperio Othonis Fa- 1, 64
bius Valens in civitate Leucorum accepit. nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat fida partibus. benigne excepti modestia certavere. Sed brevis laetitia fuit cohortium

intemperie, quas a legione quarta decuma, ut supra memoravimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. jurgia primum, mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum aggregantur, prope in proelium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset.

2,17 (a. 69) . . irritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse, quem repente contra Placentiam transgressi . . .

2,22 ingerunt desuper Othoniani pila librato magis et certo ictu adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci et more patrio nudis corporibus super humeros scuta quatientium.

2,27 (a. 69) Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quarta decuma legione digressas, quum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas rettulimus, superbe agebant, ut cujusque legionis tentoria accessissent, coercitos a se quartadecumanos, ablatam Neroni Italiam atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam jactantes. contumeliosum id militibus, acerbum duci, corrupta jurgiis aut rixis disciplina, ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat.

2,28 Igitur nuntio allato pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis et narbonensem Galliam circumiri, simul cura socios tuendi et militari astu cohortes turbidas ac, si una forent, praevalidas dispergendi, partem Batavorum ire in subsidium jubet. quod ubi auditum vulgatumque, moerere socii, fremere legiones.

2,32 *) Exercitum Vitellii universum advenisse, nec mul-

*) verba Suetonii Paulini.

tum virium a tergo, quoniam Galliae tumeant, deserere Rheni ripam irrupturis tam infestis nationibus non conducat.

Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in aestatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli coelique haud toleraturos.

(a. 69) remitti eos *) in Britanniam, unde a Ne- 2, 66
rone exciti erant, placuit atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecumanos discordiam. Nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustae Taurinorum dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati a conviciis ad caedem transiere. et proelium atrox arsisset, ni duae praetoriae cohortes causam quartadecumanorum secutae his fiduciam et metum Batavis fecissent.

(a. 69) cohortes Batavorum ne quid truculentius 2, 69
auderent in Germaniam remissae, principium interno simul externoque bello parantibus fatis.

(a. 69) et adjacente Tiberi Germanorum Gallorum- 2, 93
que obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et aestus impatientia labefecit.

Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispa- 2, 97
niis excivit segniter et necessitatem dissimulans. **)

(a. 69) Plus socordiae quam fiduciae accessisse 3, 2
victoribus. ***) neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos aut vale-

*) quartadecumanos. **) Vitellius. ***) militibus Vitellii.

tudinibus fessos. Sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli. nec procul Germaniam, unde vires.

3,5 (a. 69) ac ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazugum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti. plebem quoque et vim equitum, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur aut majore ex diverso mercede jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Suevorum, quis vetus obsequium erga Romanos, et gens fidei commissae patientior. Posita in latus auxilia infesta Raetia, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptae erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum ala auriana et octo cohortibus ac Noricorum juventute ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus.

3,15 (a. 69) simul ingens Germanorum vis per Raetias timebatur.

3,21 Sido atque Italicus Suevi cum delectis popularium primori in acie versabantur.

3,35 (a. 69) in Galliam Julium Calenum tribunum, in Germaniam Alpinium Montanum praefectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. simul transitus Alpium praesidiis occupati, suspecta Germania', tanquam in auxilium Vitellii accingeretur.

3,41 (a. 69) ubi cognito pugnae cremonensis eventu non ignavum et si provenisset atrox consilium iniit *), ut arreptis navibus in quamcunque partem narbonensis provinciae egressus Gallias, et exercitus, et Germaniae gentes novumque bellum cieret.

---

*) Valens.

(a. 69) Turbata per eosdem dies Germania et so- 3, 46
cordia ducum, seditione legionum, externa vi, perfidia sociali prope afflicta romana res. id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus.

(a. 69) intersepta Germanorum Raetorumque auxilia. 3, 53

(a. 69) Isdem diebus Fabius Valens Urbini in cu- 3, 62
stodia interficitur. caput ejus vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent: nam pervasisse in Germanias Valentem et veteres illic novosque exercitus ciere credebant. visa caede in desperationem versi.

(a. 69) Isdem diebus crebrescentem cladis germa- 4, 12
nicae famam nequaquam moesta civitas excipiebat: caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit altius expendam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Chattorum, seditione domestica pulsi extrema gallicae orae, vacua cultoribus simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: nec opibus romanis societate validiorum attriti viros tantum armaque imperio ministrant, diu germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. erat et domi delectus eques, praecipue nandi studio, arma equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere.

Julius Paulus et Claudius Civilis regia stirpe multo 4, 13
ceteros anteibant. Paulum Fontejus Capito falso rebellionis crimine interfecit. injectae Civili catenae missusque ad Neronem, et a Galba absolutus, sub Vitellio

rursus discrimen adiit flagitante supplicium ejus exercitu. inde causae irarum spesque ex malis nostris. Sed Civilis ultra quam barbaris solitum ingenio sollers, et Sertorium se aut Hannibalem ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a populo romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium praetendit, missis sane ad eum Primi Antonii literis, quibus avertere accita Vitellio auxilia et tumultus germanici specie retentare legiones jubebatur. eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat inclinato in Vespasianum animo et rei publicae cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum millia Italiam irrupissent.

4,11 Igitur Civilis desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus novare res hoc modo coepit. Jussu Vitellii Batavorum juventus ad delectum vocabatur, quem suapte natura gravem onerabant ministri avaritia ac luxu senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus impubes sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. hinc invidia: et compositi seditionis auctores perpulere ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos vulgi specie epularum sacrum in nemus vocatos ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus injurias et raptus et cetera servitii mala enumerat. 'neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi. quando legatum gravi quidem comitatu et superbo cum imperio venire? tradi se praefectis centurionibusque, quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari exquirique novos sinus et varia praedandi vocabula instare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus

velut supremum dividantur. nunquam magis afflictam rem romanam, nec aliud in hibernis quam praedam et senes. attollerent tantum oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent. at sibi robur peditum equitumque, consanguineos Germanos, Gallias idem cupientes. ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: victoriae rationem non reddi.'

Magno cum assensu auditus barbaro ritu et patriis 4, 15
exsecrationibus universos adigit. Missi ad Canninefates qui consilia sociarent. ea gens partem insulae colit, origine, lingua, virtute par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis perlexit britannica auxilia, Batavorum cohortes missas in Germaniam, ut supra rettulimus, ac tum Magontiaci agentes. Erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brinno *), claritate natalium insigni. pater ejus multa hostilia ausus cajanarum expeditionum ludibrium impune spreverat. igitur ipso rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto more gentis et sustinentium humeris vibratus dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna proxima occupatu oceano irrumpit. nec praeviderant impetum hostium milites, nec, si praevidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra. dein vagos et pacis modo effusos lixas negotiatoresque romanos invadunt. simul excidiis castellorum imminebant, quae a praefectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque et quod militum in superiorem insulae partem congre-

*) alii codd. Brino, Brinio, Brumo, unde et Bruno, Brunio extrices.

gantur duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus quam robur: quippe viribus cohortium abductis Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat.

4, 16 Civilis dolo grassandum ratus incusavit ultro praefectos quod castella deseruissent: se cum cohorte cui praeerat canninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent. Subesse fraudem consilio et dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli sed Civilem esse patuit, erumpentibus paulatim indiciis, quae Germani, laeta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiae parum cessere, ad vim transgressus Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies haud procul a flumine Rheno et obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. Nec diu certato Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit, perculsique milites improvisa proditione a sociis hostibusque caedebantur. Eadem etiam navibus perfidia. pars remigum e Batavis tanquam imperitia officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contra tendere, et puppes hostili ripae objicere. ad postremum gubernatores centurionesque nisi eadem volentes trucidant, donec universa quattuor et viginti navium classis transfugeret aut caperetur.

4, 17 Clara ea victoria in praesens, in posterum usui: armaque et naves quibus indigebant adepti magna per Germanias Galliasque fama libertatis auctores celebrabantur. Germaniae statim misere legatos auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium praefectos suas in civitates remittendo, cohortibus abire an manere mallent data

potestate. manentibus honorata militia, digredientibus spolia Romanorum offerebantur. simul secretis sermonibus admonebat malorum quae tot annis perpessi miseram servitutem falso pacem vocarent. 'Batavos quanquam tributorum expertes arma contra communes dominos cepisse. prima acie fusum victumque Romanum. quid si Galliae jugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent: batavo equite protritos Aeduos Arvernosque: fuisse inter Verginii auxilia Belgas; vereque reputantibus Galliam suismet viribus concidisse. nunc easdem omnium partes, addito si quid militaris disciplinae in castris Romanorum viguerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. servirent Suria Asiaque et suetus regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vivere ante tributa genitos. nuper certe caeso Quintilio Varo pulsam e Germania servitutem, nec Vitellium principem sed caesarem augustum bello provocatum. libertatem natura etiam mutis animalibus datam, virtutem proprium hominum bonum. deos fortioribus adesse. proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos. dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.'

Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata 4,18
provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula romanum nomen trepidi nuntii afferebant, Mumium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis praeerat) egredi adversus hostem jubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites haud

longe agentes raptim transmisit, addita Batavorum ala, quae jam pridem corrupta fidem simulabat, ut proditis in ipsa acie Romanis majore pretio fugeret. Civilis captorum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos consistere a tergo jubet, hortamenta victoriae vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquam par a legionibus cohortibusque redditur clamor. nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens statimque in nos versa. Sed legionarius miles quanquam rebus trepidis arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia foeda fuga dispersa totis campis palantur. illuc incubuere Germani: et fuit interim effugium legionibus in castra quibus Veterum nomen est. praefectus alae Batavorum Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares vel si retineretur semina discordiae praeberet, in Frisios avehitur.

4, 19 Isdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortes, quum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius assequitur. intumuere statim superbia ferociaque, et pretium itineris donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum, promissa sane a Vitellio, postulabant, non ut assequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat quam ut acrius exposcerent quae sciebant negaturum. spreto Flacco inferiorem Germaniam petivere ut Civili jungerentur. Hordeonius adhibitis tribunis centurionibusque consultavit, num obsequium abnuentes vi coerceret. Mox insita ignavia et trepidis mini-

stris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu suppletae legiones angebant, statuit continere intra castra militem. dein poenitentia et arguentibus ipsis qui suaserant tanquam secuturus scripsit Herennio Gallo legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum haesurum. Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus motis utrinque copiis medios clausissent. Flaccus omisit inceptum aliisque literis Gallum monuit ne terreret abeuntes. unde suspicio sponte legatorum excitari bellum cunctaque quae acciderant aut metuebantur non inertia militis neque hostium sed fraude ducum evenire.

Batavi quum castris bonnensibus propinquarent, 4, 20
praemisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. 'nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent: longa atque irrita militia fessis patriae atque otii cupidinem esse. si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.' Cunctantem legatum milites perpulerant fortunam proelii experiretur. tria millia legionariorum et tumultuariae Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava sed procax ante periculum manus omnibus portis rumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi veteres militiae in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. ibi plurimum cladis, cumulatae corporibus fossae, nec caede tantum et vulneribus, sed ruina et suis plerique telis interiere. Victores colonia Agrippinensium vitata nihil cetero in itinere hostile ausi bonnense

proelium excusabant, tanquam petita pace, postquam negabatur, sibimetipsi consuluissent.

4,21 Civilis adventu veteranarum cohortium justi jam exercitus ductor, sed consilii ambiguus, et vim romanam reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani adigit mittitque legatos ad duas legiones quae priore acie pulsae in Vetera castra concesserant, ut idem sacramentum acciperent. Redditur responsum, 'neque proditoris neque hostium se consiliis uti: esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos: proinde perfuga batavus arbitrium rerum romanarum ne ageret, sed meritas sceleris poenas exspectaret.' Quae ubi relata Civili, incensus ira universam Batavorum gentem in arma rapit. junguntur Bructeri Tencterique, et excita nuntiis Germania ad praedam famamque.

4,22 Adversus has concurrentis belli minas legati legionum Mumius Lupercus et Numisius Rufus vallum murosque firmabant. subversa longae pacis opera haud procul castris in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum ut copiae in castra conveherentur: rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est: mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos. et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus le-

gionibus situm vix quinque millia armatorum romanorum tuebantur. sed lixarum multitudo turbata pace illic congregata et bello ministra aderat.

Pars castrorum in collem leniter exsurgens, pars 4, 23
aequo adibatur. quippe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat, neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminus lacessentes. Post ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium irrita haerebant et desuper saxis vulnerabantur, clamore atque impetu invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. scandebantque jam quidam quum gladiis et armorum incussu praecipitati sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio et rebus secundis nimii. Sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant, machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis sollertia: perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere, ut alii superstantes tanquam ex aggere proeliarentur, pars intus occulti muros subruerent. sed excussa ballistis saxa stravere informe opus, et crates vineasque parantibus adactae tormentis ardentes hastae, ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur, donec desperata vi verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum imbellis turbae. simul ex inopia proditio et fluxa servitiorum fides ac fortuita belli sperabantur.

Flaccus interim cognito castrorum obsidio et missis 4, 24
per Gallias, qui auxilia concirent, lectos e legionibus

Dillio Voculae duoetvicesimae legionis legato tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celeraret, ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus. Neque enim ambigue fremebant 'emissas a Magontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos. non Primi Antonii neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse. aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo jubere quidquid hosti conducat. tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valitudine regi. quin potius interfecto traditore fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent.' His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatae a Vespasiano literae, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit, vinctosque qui attulerant ad Vitellium misit.

4,25 Sic mitigatis animis Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. infensior illic miles culpam cladis in Hordeonium vertebat: 'ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tanquam a Magontiaco legiones sequerentur, ejusdem proditione caesos nullis supervenientibus auxiliis. ignota haec ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari, quum accursu tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit.' Hordeonius exemplaria omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit instituitque pessimum facinus, ut epistolae aquiliferis legionum traderentur, a quis ante militi quam ducibus legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri jubet magis usurpandi juris quam quia unius culpa foret. motusque Bonna exercitus in coloniam agrippinensem affluentibus auxi-

liis Gallorum, qui primo rem romanam enixe juvabant: mox valescentibus Germanis pleraeque civitates adversum nos armari spe libertatis, et si exuissent servitium cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat ultro conscientiam ducis, tanquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur. Conscendit tribunal Vocula mira constantia prehensumque militem ac vociferantem duci supplicium jussit. et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. Exin consensu ducem Voculam poscentibus Flaccus summam rerum ei permisit.

Sed discordes animos multa efferabant, inopia sti- 4, 26
pendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliae aspernantes, Rhenus incognita illi coelo siccitate vix navium patiens, arti commeatus, dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent, eademque de causa minus frugum et plures qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent. quod in pace fors seu natura, tunc fatum et ira dei vocabatur. Ingressis Novesium sexta decuma legio conjungitur. additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus legatus; nec ausi ad hostem pergere loco cui Gelduba nomen est castra fecere. Ibi struenda acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos qui societatem Civilis acceperant ductus Voculae exercitus. pars cum Herennio Gallo permansit.

Forte navem haud procul castris frumento gravem, 4, 27

quum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus misitque subsidio cohortem. auctus et Germanorum numerus, paulatimque aggregantibus se auxiliis acie certatum. Germani multa cum strage nostrorum navem arripiunt. victi, quod tum in morem verterat, non suam ignaviam sed perfidiam legati culpabant. Protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis prodidisset exercitum dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. illum auctorem sceleris, hunc ministrum vocant, donec exitium minitantibus exterritus proditionem et ipse Hordeonio objecit, vinctusque adventu demum Voculae exsolvitur. is postera die auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae patientiaeque. haud dubie gregarius miles Vitellio fidus, splendidissimus quisque in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices et mixtus obsequio furor, ut contineri non possent qui puniri poterant.

4, 28 At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat societate nobilissimis obsidum firmata. Ille, ut cuique proximum, vastari Ubios Treverosque et alia manu Mosam amnem transire jubet, ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret. actae utrobique praedae, infestius in Ubiis, quod gens germanicae originis ejurata patria, Romanorum nomine Agrippinenses vocarentur. Caesae cohortes eorum in vico Marcoduro incuriosius agentes, quia procul Rheno aberant. Nec quievere Ubii quo minus praedas e Germania peterent, primo impune, dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. Contusis Ubiis gravior et successu rerum ferocior Civilis obsidium legionum urgebat, intentis custodiis, ne quis oc-

cultus nuntius venientis auxilii penetraret. machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos proelium poscentes ad scindendum vallum ire detrusosque redintegrare certamen jubet superante multitudine et facili damno. nec finem labori nox attulit.

Congestis circum lignis accensisque simul epulantes, 4,29
ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili, et restincto igne misceri cuncta tenebris et armis jubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi neque declinandi providentia. unde clamor acciderat circumagere corpora, tendere arcus. nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. apud Germanos inconsulta ira: romanus miles periculorum gnarus ferratas sudes, gravia saxa non forte jaciebat. ubi sonitus molientium aut appositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos in moenia egressos pugionibus fodere. Sic exhausta nocte novam aciem dies aperuit.

Eduxerant Batavi turrim duplici tabulato, quam 4,30
praetoriae portae (is aequissimus locus) propinquantem promoti contra validi asseres et incussae trabes perfregere multa superstantium pernicie. pugnatumque in perculsos subita et prospera eruptione. Simul a legionariis peritia et arte praestantibus plura struebantur. praecipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repente demisso praeter suorum ora singuli pluresve hostium sublime rapti verso pondere

4, 34 Dux uterque pari culpa meritus adversa prosperis defuere. nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem circumiri a tam paucis cohortibus nequisset castraque perrupta exscidisset. Vocula nec adventum hostium exploravit eoque simul egressus victusque, dein victoriae parum confisus tritis frustra diebus castra in hostem movit, quem si statim impellere cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tanquam perditae apud Romanos res et suis victoria provenisset. circumferebantur signa vexillaque, ostentati etiam captivi, ex quibus unus egregium facinus ausus clara voce gesta patefecit, confossus illico a Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum venire victorem exercitum intelligebatur. In conspectu castrorum constitui signa fossamque et vallum circumdari Vocula jubet, depositis impedimentis sarcinisque expediti certarent. Hinc in ducem clamor pugnam poscentium. et minari assueverant. ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto incompositi fessique proelium sumpsere. nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium quam virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus. quidam recentis victoriae memores retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari, et redintegrata acie manus ad obsessos tendere, ne tempori deessent. Illi cuncta e muris cernentes omnibus portis prorumpunt. Ac forte Civilis lapsu equi prostratus, credita per utrumque exercitum fama, vulneratum aut interfectum, immane quantum suis pavoris et hostibus alacritatis indidit.

4, 35 Sed Vocula omissis fugientium tergis vallum tur-

resque castrorum augebat, tanquam rursus obsidium immineret, corrupta totiens victoria non falso suspectus bellum malle. Nihil aeque exercitus nostros quam egestas copiarum fatigabat. impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium missa, ut inde terrestri itinere frumentum adveherent: nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit nondum satis firmo Civile. qui ubi rursum missos Novesium frumentatores datasque in praesidium cohortes velut multa pace ingredi accepit, rarum apud signa militem, arma in veliculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit, praemissis qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec proelium nox dirimeret. cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae relictorum illic militum praesidio tenebantur. Non erat dubium quantum in regressu discriminis adeundum foret frumentatoribus onustis perculsisque. addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta et quinta decuma legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem et ducibus infensum. Plures quam jussum erat profecti palam in agmine fremebant non se ultra famem, insidias legatorum toleraturos. At qui remanserant desertos se abducta parte legionum querebantur. Duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldu- 4, 36
bam atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam, mox haud procul Novesio equestri proelio prospere certavit. Sed miles secundis adversisque proinde in exitium ducum accendebatur. et adventu quintanorum quintadecumanorumque auctae legiones donativum exposcunt comperto pecuniam a Vitellio missam.

Nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. idque praecipuum seditionis fuit alimentum. effusi in luxum et epulas et nocturnos coetus veterem in Hordeonium iram renovant, nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset. ubi sedato impetu metus rediit, centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere auxilia ac stipendia oraturos.

4,37 Ipsi, ut est vulgus sine rectore praeceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis ac statim omissis in fugam vertuntur. Res adversae discordiam peperere iis qui e superiore exercitu erant causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines in castris et per proximas Belgarum civitates repositae, quum jam Vitellius occidisset. dein mutati in poenitentiam primani quartanique et duoetvicesimani Voculam sequuntur, apud quem resumpto Vespasiani sacramento ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Chattis, Usipis, Mattiacis exercitus, satietate praedae nec incruenti. in via dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum romanum merita mox rebelles foedarent.

4,54 (a. 70) Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. nam Civilis omissa dissimulatione in populum romanum ruere, vitellianae legiones vel externum servitium quam imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati, vulgato

rumore a Sarmatis Dacisque moesica ac pannonica hiberna circumsideri. paria de Britannia fingebantur. Sed nihil aeque quam incendium Capitolii ut finem imperio adesse crederent impulerat. captam olim a Gallis urbem, sed integra Jovis sede mansisse imperium. fatali nunc igne signum coelestis irae datum et possessionem rerum humanarum transalpinis gentibus portendi superstitione vana druidae canebant. incesseratque fama primores Galliarum ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse ne deessent libertati, si populum romanum continua civilium bellorum series et interna mala fregissent.

Ante Flacci Hordeonii caedem nihil prorupit, quo 4, 55
conjuratio intelligeretur. interfecto Hordeonio commeavere nuntii inter Civilem Classicumque praefectum alae Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios, regium illi genus et pace belloque clara origo. ipse e majoribus suis hostis populi romani quam socius jactabat. Miscuere sese Julius Tutor et Julius Sabinus, hic Trevir, hic Lingonus. Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus: Sabinus super insitam vanitatem falsae stirpis gloria incendebatur, proaviam suam divo Julio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari. ubi quos idoneos rebantur conscientia obstrinxere, in colonia agrippinensi in domum privatam conveniunt. nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat. attamen interfuere quidam Ubiorum Tungrorumque. sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi. certatim proclamant furere discordiis populum romanum', caesas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime urbem, omnes exercitus suis quemque bel-

lis distineri: si Alpes praesidiis firmentur, coalita libertate disceptaturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.

4,56 Haec dicta pariter probataque. De reliquiis vitelliani exercitus dubitavere. plerique interficiendos censebant turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos. Vicit ratio parcendi, ne sublata spe veniae pertinaciam accenderent. alliciendos potius in societatem. legatis tantum legionum interfectis ceterum vulgus conscientia scelerum et spe impunitatis facile accessurum. Ea prima consilii forma, missique per Gallias concitores belli. simulatum ipsis obsequium quo incautiorem Voculam opprimerent. nec defuere qui Voculae nuntiarent. sed vires ad coercendum deerant infrequentibus infidisque legionibus. inter ambiguos milites et occultos hostes optimum e praesentibus ratus mutua dissimulatione et iisdem quibus petebatur grassari in coloniam agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus, perfugit, pollicitusque si praesidium daretur, iturum in Batavos et potiorem civitatis partem ad societatem romanam retracturum; accepta peditum equitumque modica manu nihil apud Batavos ausus quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit, et furtim magis quam bello Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula Gallorum fraude illectus ad hostem contendit.

4,57 Nec procul Veteribus aberat, quum Classicus ac Tutor per speciem explorandi praegressi cum ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula 'non adeo turbatam civilibus armis rem

romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii et ultores deos. sic olim Sacrovirum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque singulis proeliis concidisse. eadem rursus numina, eadem fata ruptores foederum exspectarent. melius divo Julio divoque Augusto notos eorum animos: Galbam et infracta tributa hostiles spiritus induisse. nunc hostes, quia molle servitium, quum spoliati exutique fuerint, amicos fore.' Haec ferociter locutus postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere Novesium concedit. Galli duum millium spatio distantibus campis consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) romanus exercitus in externa verba jurarent pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quanquam plerique fugam suadebant, audendum ratus vocata concione in hunc modum disseruit.

'Nunquam apud vos verba feci aut pro vobis sol- 4, 58
licitior aut pro me securior. nam mihi exitium parari libens audio mortemque in tot malis hospitium et finem miseriarum exspecto. vestri me pudet miseretque, adversus quos non proelium et acies parantur (id enim fas armorum et jus hostium est), bellum cum populo romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. adeo nos, si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt? quotiens romanae legiones perire praeoptaverint ne loco pellerentur? socii saepe nostri exscindi urbes suas seque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt, neque aliud pretium exitus quam fides famaque. Tolerant cum maxime inopiam

obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis super arma et viros et egregia castrorum munimenta frumentum et commeatus quamvis longo bello pares. pecunia nuper etiam donativo suffecit, quod sive a Vitellio datum interpretari mavultis, ab imperatore certe romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sane ego displiceam. sunt alii, legati, tribuni, centurio denique aut miles. ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus Civilem et Classicum Italiam invasuros. an, si ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis? horret animus tanti flagitii imagine. Tutorin' Trevero agentur excubiae? signum belli Batavus dabit? et Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus, quum romanae legiones contra direxerint? transfugae e transfugis et proditores e proditoribus inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? te, Juppiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus, te, Quirine romanae parens urbis, precor venerorque ut, si vobis non fuit cordi me duce haec castra incorrupta et intemerata servari, at certe pollui foedarique a Tutore et Classico ne sinatis. militibus romanis aut innocentiam detis aut maturam et sine noxa poenitentiam.'

4,59 Varie excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. Digressum Voculam et de supremis agitantem liberti servique prohibuere foedissimam mortem sponte praevenire, et Classicus misso Aemilio Longino deser-

tore primae legionis caedem ejus maturavit. Herennium et Numisium legatos vinciri satis visum. dein sumptis romani imperii insignibus in castra venit. Nec illi quanquam ad omne facinus durato verba ultro suppeditavere quam ut sacramentum recitaret. Juravere qui aderant pro imperio Galliarum. interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis attollit. Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses quantumque militum apud superiorem Rheni ripam in eadem verba adigit occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere ad obsessos jubet, veniam ostentantes, si praesentia sequerentur: aliter nihil spei, famem ferrumque et extrema passuros. adjecere qui missi erant exemplum suum.

Obsessos hinc fides, inde egestas inter decus ac 4, 60
flagitium distrahebant. cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant absumptis jumentis equisque et ceteris animalibus quae profana foedaque in usum necessitas vertit. virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes miseriarum patientiaeque documentum fuere, donec egregiam laudem fine turpi macularent missis ad Civilem legatis vitam orantes. Neque ante preces admissae quam in verba Galliarum jurarent. tum pactus praedam castrorum dat custodes qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent aut qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani incautum agmen aggrediuntur. pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes occubere: ceteri retro in castra perfugiunt, querente sane Civile et increpante Germanos tanquam fidem per scelus ab-

rumperent. simulata ea fuerint an retinere saevientes nequiverit parum affirmatur. Direptis castris faces injiciunt, cunctosque qui proelio superfuerant incendium hausit.

4, 61 Civilis barbaro voto post coepta adversus Romanos arma propexum rutilatumque crinem patrata demum caede legionum deposuit. et ferebatur parvulo filio quosdam captivorum sagittis jaculisque puerilibus figendos obtulisse. Ceterum neque se neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclitus fama et potior. Mumius Lupercus legatus legionis inter dona missus Veledae. ea virgo nationis bructerae late imperitabat vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et augescente superstitione arbitrentur deas. Tuncque Veledae auctoritas adolevit: nam prosperas Germanis res et excidium legionum praedixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti reservantur pignus societatis. cohortium, alarum, legionum hiberna subversa crematagque, iis tantum relictis quae Magontiaci ac Vindonissae sita sunt.

4, 62 Legio sexta decuma cum auxiliis simul deditis a Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur praefinita die intra quam castris excederet. medium omne tempus per varias curas egere, ignavissimus quisque caesorum apud Vetera exemplo paventes, melior pars rubore et infamia. quale illud iter? quis dux viae? et omnia in arbitrio eorum quos vitae necisque dominos fecissent. Alii nulla dedecoris cura pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare. quidam expedire arma telisque tanquam in aciem accingi. Haec meditantibus

advenit proficiscendi hora exspectatione tristior. quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. Revulsae imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen et velut longae exsequiae. dux Claudius Sanctus effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam desertis bonnensibus castris altera se legio miscuerat. Et vulgata captarum legionum fama cuncti qui paulo ante Romanorum nomen horrebant procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala picentina gaudium insultantis vulgi, spretisque Sancti promissis aut minis Magontiacum abeunt, ac forte obvio interfectore Voculae Longino conjectis in eum telis initium exsolvendae in posterum culpae fecere. Legiones nihil mutato itinere ante moenia Treverorum considunt.

Civilis et Classicus rebus secundis sublati an colo- 4, 63
niam agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent dubitavere. saevitia ingenita et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur. obstabat ratio belli et novum imperium inchoantibus utilis clementiae fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium ejus primo rerum motu in colonia agrippinensi deprehensum honorate custodierant. sed transrhenanis gentibus invisa civitas opulentia auctuque: neque alium finem belli rebantur quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret aut disjecta Ubios quoque dispersisset.

Igitur Tencteri Rheno discreta gens, missis legatis 4, 64
mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent, quae ferocissimus e legatis in hunc modum protulit. 'redisse vos in corpus nomenque Germaniae communi-

bus deis et praecipuo deorum Marti grates agimus vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. nam ad hunc diem flumina ac terras et coelum quodammodo ipsum clauserant Romani, ut colloquia congressusque nostros arcerent, vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi sub custode et pretio coiremus. Sed ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sint postulamus a vobis muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis: etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur. Romanos omnes in finibus vestris trucidetis: haud facile libertas et domini miscentur; bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris. quomodo lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subjectos quam armis valent. sincerus et integer et servitutis oblitus populus aut ex aequo agetis aut aliis imperitabitis.'

4, 65 Agrippinenses sumpto consultandi spatio, quando neque subire condiciones metus futuri neque palam aspernari condicio praesens sinebat, in hunc modum respondent. 'quae prima libertatis facultas data est, avidius quam cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. muros civitatis congregantibus se cum maxime Romanorum exercitibus augere nobis quam diruere tutius est. Siqui ex Italia aut provinciis alienigenae in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit vel in suas quisque sedes refugere. deductis olim et nobiscum per connu-

bium sociatis quique mox provenere haec patria est, nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. vectigal et onera commerciorum resolvimus. sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes, donec nova et recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur. arbitrum habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur.' Sic lenitis Tencteris legati ad Civilem et Veledam missi cum donis cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. sed coram adire alloquique Veledam negatum. arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. ipsa edita in turre: delectus e propinquis consulta responsaque ut internuntius numinis portabat.

Civilis societate Agrippinensium auctus proximas 4, 66
civitates affectare aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunicis et juventute eorum per cohortes composita, quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani tranatantes terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus an ex composito, intulit se agmini Tungrorum et clara voce 'non ideo, inquit, bellum sumpsimus ut Batavi et Treveri gentibus imperent. procul haec a nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos, seu me ducem seu militem mavultis.' Movebatur vulgus condebantque gladios, quum Campanus ac Juvenalis ex primoribus Tungrorum universam ei gentem dedidere. Labeo antequam circumveniretur profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adjunxit, ingens rerum, perculsis civitatum animis vel sponte inclinantibus.

4,67 Interea Julius Sabinus projectis foederis romani monimentis caesarem se salutari jubet magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. nec Sequani detrectavere certamen. fortuna melioribus affuit: fusi Lingones. Sabinus festinatum temere bellum pari formidine deseruit. utque famam exitii sui faceret, villam in quam perfugerat cremavit, illic voluntaria morte interisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam et insigne Epponinae uxoris exemplum suo loco reddemus. *) Sequanorum prospera acie belli impetus stetit. resipiscere paulatim civitates fasque et foedera respicere, principibus Remis, qui per Gallias edixere ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.

4,68 At Romae cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne quanquam egregii duces (jam enim Gallum Annium et Petilium Cerealem elegerat) summam belli parum tolerarent. . . . . Legiones victrices sexta et octava, vitellianarum unaetvicesima, e recens conscriptis secunda penninis cottianisque alpibus, pars monte grajo traducuntur: quarta decuma legio e Britannia, sexta ac decuma ex Hispania accitae. Igitur venientis exercitus fama et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. is meditata oratione cuncta magnis imperiis objectari solita contumeliasque et invi-

*) is locus periit, adi tamen Plutarchum in erotico 25.

diam in populum romanum effudit, turbidus miscendis seditionibus et plerisque gratus vecordi facundia.

At Julius Auspex e primoribus Remorum vim ro- 4,69
manam pacisque bona dissertans et sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri jamque super caput legiones, sapientissimum quemque reverentia fideque, juniores periculo ac metu continuit. et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu cum Verginio steterant. deterruit plerosque provinciarum aemulatio: quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent? Nondum victoria, jam discordia erat, aliis foedera, quibusdam opes viresque aut vetustatem originis per jurgia jactantibus. taedio futurorum praesentia placuere. Scribuntur ad Treveros epistolae nomine Galliarum, ut abstinerent armis impetrabili venia et paratis deprecatoribus, si poeniteret. Restitit idem Valentinus obstruxitque civitatis suae aures haud perinde instruendo bello intentus quam frequens concionibus.

Igitur non Treveri neque Lingones ceteraeve re- 4,70
bellium civitates pro magnitudine suscepti discriminis agere. ne duces quidem in unum consulere, sed Civilis avia Belgarum circumibat, dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur: Classicus segne plerumque otium trahens velut parto imperio fruebatur. ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniae ripam et ardua alpium praesidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam irrupere. accessit ala singularium, excita olim a Vitellio, deinde in par-

tes Vespasiani transgressa. praeerat Julius Briganticus sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Trevererorum copias recenti Vangionum, Caeracatium, Tribocorum delectu auctas veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe aut metu subactis legionariis, qui primo cohortem praemissam a Sextilio Felice interficiunt, mox ubi duces exercitusque romanus propinquabant, honesto transfugio rediere, secutis Tribocis, Vangionibusque et Caeracatibus. Tutor Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit fidens loco, quia pontem Navae fluminis abruperat. Sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat et reperto vado proditus fususque. ea clade perculsi Treveri et plebes omissis armis per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates quae societatem romanam non exuerant perfugere. Legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductae se ipsae in verba Vespasiani adigunt. Haec Valentino absente gesta; qui ubi adventabat furens cunctaque rursus in turbas et excidium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.

4, 71 Hic belli status erat, quum Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus adventu erectae spes. ipse pugnae avidus et contemnendis quam cavendis hostibus melior ferocia verborum militem incendebat, ubi primum congredi licuisset, nullam proelio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit ac nuntiare jubet sufficere imperio legiones: socii ad munia

pacis redirent, securi velut confecto bello, quod romanae manus excepissent. Auxit ea res Gallorum obsequium: nam recepta juventute facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. At Civilis et Classicus ubi pulsum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summae rei periculum faceret. Eo rapidius Cerialis missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit, quem locum magna Treverorum manu Valentinus insederat montibus aut Mosella amne septum. et addiderat fossas obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta romanum ducem quo minus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret spreto hoste, quem temere collectum haud ita loco juvari ut non plus suis in virtute foret. Paulum morae in ascensu, dum missilia hostium praevehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. et pars equitum aequioribus jugis circumvecta nobilissimos Belgarum, in quis ducem Valentinum, cepit.

Cerialis postero die coloniam Treverorum ingres- 1, 72
sus est avido milite eruendae civitatis. hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam, horum scelere clausas caesasque legiones. quid tantum Cremonam meruisse, quam e gremio Italiae raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? stare in confinio Germaniae integram sedem spoliis exercituum et ducum caedibus ovantem. redigeretur praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes et rebellis coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia

pensarentur. Cerialis a metu infamiae, si licentia saevitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere posito civium bello ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. stabant conscientia flagitii moestae fixis in terram oculis. nulla inter coeuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. Nec proinde periculum aut metus quam pudor ac dedecus obstupefecerat, attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi lacrimis ac silentio veniam poscebant, donec Cerialis mulceret animos fato acta dictitans quae militum ducumque discordia vel fraude hostium evenissent. primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent. priorum facinorum neque imperatorem neque se meminisse. Tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

4,73 Mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita alloquitur: 'neque ego unquam facundiam exercui et populi romani virtutem armis affirmavi. sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua natura sed vocibus seditiosorum aestimantur, statui pauca disserere, quae profligato bello utilius sit vobis audisse quam nobis dixisse. Terram vestram ceterorumque Gallorum ingressi sunt duces imperatoresque romani nulla cupidine, sed majoribus vestris invocantibus, quos discordiae usque ad exitium fatigabant: et acciti auxilio Germani sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. quot proeliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum labo-

ribus quove eventu germanica bella tractaverimus satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus ut Italiam tueremur, sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. an vos cariores Civili Batavisque et transrhenanis gentibus creditis quam majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? eadem semper causa Germanis transscendendi in Gallias, libido atque avaritia et mutandae sedis amor, ut relictis paludibus et solitudinibus suis fecundissimum hoc solum vosque ipsos possiderent. ceterum libertas et speciosa nomina praetexuntur: nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit ut non eadem ista vocabula usurparet. Regna 4, 74
bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum jus concederetis. nos, quanquam totiens lacessiti, jure victoriae id solum vobis addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis neque arma sine stipendiis neque stipendia sine tributis haberi queunt. cetera in communi sita sunt. ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis, ipsi has aliasque provincias regitis: nihil separatum clausumve. et laudatorum principum usus ex aequo quamvis procul agentibus: saevi proximis ingruunt. quomodo sterilitatem aut nimios imbres et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. vitia erunt, donec homines, sed neque haec continua et meliorum inserventu pensantur. Nisi forte Tutore et Classico regnantibus moderatius imperium speratis, aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. . nam pulsis, quod dii prohibeant, Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium exsistent? octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages haec coaluit, quae convelli sine exitio con-

vellentium non potest. sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. moneant vos utriusque fortunae documenta, ne contumaciam cum pernicie quam obsequium cum securitate malitis.' Tali oratione graviora metuentes composuit erexitque.

4,75 Tenebantur victore exercitu Treveri, quum Civilis et Classicus misere ad Cerialem epistolas, quarum haec sententia fuit: Vespasianum, quanquam nuntios occultarent, excessisse vita, urbem atque Italiam interno bello consumptam, Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina. si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos: si proelium mallet, ne id quidem abnuere. Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum qui attulerat, ipsas epistolas ad Domitianum misit. Hostes divisis copiis advenere undique. plerique culpabant Cerialem passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis certabatur.

4,76 Civilis opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractae populi romani vires obtererentur. Gallos quid aliud quam praedam victoribus? et tamen, quod roboris sit, Belgas secum palam aut voto stare. Tutor cunctatione crescere rem romanam affirmabat coeuntibus undique exercitibus. transvectam e Britannia legionem, accitas ex Hispania, adventare ex Italia, nec subitum militem sed veterem expertumque belli. nam Germanos qui ab ipsis sperentur non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere, pecuniamque ac dona quis solis corrumpantur majora apud Romanos, et ne-

minem adeo in arma pronum ut non idem pretium quietis quam periculi malit. quodsi statim congrediantur, nullas esse Ceriali nisi e reliquiis germanici exercitus legiones foederibus Galliarum obstrictas. idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. ausuros rursus venturosque in manus non imperiti adolescentuli, verba et conciones quam ferrum et arma meditantis, sed Civilis et Classici: quos ubi aspexerint redituram in animos formidinem, fugam famemque ac totiens captis precariam vitam. neque Treveros aut Lingonas benevolentia contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit. Diremit consiliorum diversitatem approbata Tutoris sensentia Classicus, statimque exsequuntur,

Media acies Ubiis Lingonibusque data, dextro cornu 4,77
cohortes Batavorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alia viam inter Mosellamque flumen tam improvisa assiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit, perrupta legionum castra, fusi equites, medius Mosellae pons qui ulteriora coloniae adnectit ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela felici temeritate et fortissimi cujusque accursu reciperatum pontem electa manu firmavit. Mox in castra reversus palantes captarum apud Novesium Bonnamque logionum manipulos et rarum apud signa militem ac prope circumventas aquilas videt. incensus ira, 'non Flaccum, inquit, non Voculam deseritis. nulla hic proditio, neque aliud ex-

cusandum habeo quam quod vos gallici foederis oblitos redisse in memoriam romani sacramenti temere credidi. annumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri aut militum manibus aut hostium ceciderint. ite, nuntiate Vespasiano vel, quod propius est, Civili et Classico relictum a vobis in acie ducem. venient legiones quae neque me inultum neque vos impunitos patiantur.'

4,78 Vera erant et a tribunis praefectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes et manipulos: neque enim poterant patescere acies effuso hoste et impedientibus tentoriis sarcinisque, quum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis suis quisque locis pugnam ciebant, Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam instigantes. Et cuncta pro hostibus erant, donec legio unaetvicesima patentiore quam ceterae spatio conglobata sustinuit ruentes, mox impulit. Nec sine ope divina mutatis repente animis terga victores vertere. ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quae primo impetu disjectae summis rursus jugis congregabantur ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen omisso hoste spolia consectandi. Cerialis ut incuria prope res afflixit, ita constantia restituit secutusque fortunam castra hostium eodem die capit exscinditque.

4,79 Nec in longum quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant: unde metus et justae preces invocantium, antequam hostes reparatis viribus ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque et Civilis illuc intenderat, non

invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quae ex Cauchis Frisiisque composita Tolbiaci in finibus Agrippinensium agebat. Sed tristis nuntius advertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium, qui largis epulis vinoque sopitos Germanos clausis foribus, igne injecto cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quarta decuma legio adjuncta britannica classe afflictaret Batavos, qua oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit, eaeque civitates in deditionem acceptae. classem ultro Canninefates aggressi sunt majorque pars navium depressa aut capta. et Nerviorum multitudinem sponte commotam ut pro Romanis bellum capesseret iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novesium a Ceriale praemissos secundum proelium fecit. Quae modica sed crebra damna famam victoriae nuper partae lacerabant.

At Domitianus Mucianusque antequam alpibus pro- 4, 85
pinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. praecipua victoriae fides dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset vultu ferebat. auditus ideo tantum ut noscereturingenium ejus, damnatusque inter ipsum supplicium exprobranti cuidam patriam ejus captam accipere se solatium mortis respondit. Sed Mucianus quod diu occultaverat ut recens exprompsit: quoniam benignitate deum fractae hostium vires forent, parum decore Domitianum confecto prope bello alienae gloriae interventurum. si status imperii aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse caesarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos.

5, 14 At Civilis post malam in Treveris pugnam reparato per Germaniam exercitu apud Vetera castra consedit, tutus loco, et ut memoria prosperarum illic rerum augescerent barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis duplicatis copiis adventu secundae et sextae et quartae decumae legionum. cohortesque et alae jam pridem accitae post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. sed arcebat latitudo camporum suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis adjacentibus superfunderetur. ea loci forma incertis vadis subdola et nobis adversa: quippe miles romanus armis gravis et nandi pavidus: Germanos fluminibus suetos levitas armorum et proceritas corporum attollit.

5, 15 Igitur lacessentibus Batavis ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen: deinde orta trepidatio, quum praealtis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissa plerumque fronte latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedestri acie, cominus eminus certabatur, sed tanquam navali pugna, vagi inter undas aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quam pro tumultu caedes, quia non ausi egredi paludem Germani in castra rediere. Ejus proelii eventus utrumque ducem diversis animi motibus ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae, Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces: Romanos pudor excitaverat. nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas acta.

5, 16 Postera luce Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet, in secunda acie legiones locatae,

dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro, laeva ac propiora fluminis Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis veterem romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem in aeternum exciderent ultione magis quam proelio opus esse. pauciores nuper cum pluribus certasse, ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. superesse qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant. Proprios inde stimulos legionibus admovebat domitores Britanniae quartadecumanos appellans, principem Galbam sextae legionis auctoritate factum, illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos. Hinc praevectus ad germanicum exercitum manus tendebat, ut suam ripam, sua castra sanguine hostium recuperarent. Alacrior omnium clamor, quis vel ex longa pace proelii cupido vel fessis bello pacis amor praemiaque et quies in posterum sperabatur.

Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnae 5, 17
testem virtutis ciens. stare Germanos Batavosque super vestigia gloriae, cineres ossaque legionum calcantes. quocunque oculos Romanus intenderet, captivitatem clademque et dira omnia obversari. ne terrerentur vario treverici proelii eventu. suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum omissis telis praeda manus impediunt: sed cuncta mox prospera et hosti contraria evenisse. quae provideri astu ducis oportuerit providisse, campos madentes et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniae deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam, conjugum, parentum, patriae me-

mores. illum diem aut gloriosissimum inter majores aut ignominiosum apud posteros fore. Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus proelium incipitur, neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis ut elicerent lacessentibus.

5, 18 Absumptis quae jaciuntur et ardescente pugna procursum ab hoste infestius. immensis corporibus et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul e mole quam eductam in Rhenum rettulimus Bructerorum cuneus tranatavit. Turbata ibi res et pellebatur sociarum cohortium acies, quum legiones pugnam excipiunt suppressaque hostium ferocia proelium aequatur. Inter quae perfuga batavus adiit Cerialem terga hostium promittens, si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa et Gugernos quibus custodia obvenisset parum intentos. duae alae cum perfuga missae incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum legiones a fronte incubuere pulsique Germani Rhenum fuga petebant. Debellatum eo die foret, si romana classis sequi maturasset. ne eques quidem institit repente fusis imbribus et propinqua nocte.

5, 19 Postera die quarta decuma legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decuma ex Hispania legio supplevit. Civili Cauchorum auxilia venere. non tamen ausus oppidum Batavorum armis tueri, raptis quae ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit, gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum romanum aliter transmissurum. quin et diruit molem a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem disjectis quae morabantur effudit. sic velut abacto amne tenuis alveus

insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Treverorum senatores, in quis fuit Alpinius Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. comitabatur eum frater Decimus Alpinius. Simul ceteri miseratione aut donis auxilia concibant inter gentes periculorum avidas.

Tantumque belli superfuit ut praesidia cohortium, 5,20
alarum, legionum uno die Civilis quadripartito invaserit: decumam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque cohortium alarumque castra, ita divisis copiis ut ipse et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent; nec omnia patrandi fiducia, sed multa ausis aliqua in parte fortunam affore: simul Cerialem neque satis cautum et pluribus nuntiis huc illuc cursantem posse medio intercipi. Quibus obvenerant castra decumanorum oppugnationem legionis arduam rati egressum militem et caedendis materiis operatum turbavere occiso praefecto castrorum et quinque primoribus centurionum paucisque militibus: ceteri se munimentis defendere. Et interim Germanorum manus Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitebantur. ambiguum proelium nox diremit.

Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam 5,21
Civilis, Grinnes Classicus oppugnabant. nec sisti poterant interfecto fortissimo quoque, in quis Briganticus praefectus alae ceciderat, quem fidum Romanis et Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna praecipites Germani in amnem aguntur. Civilis dum fugientes retentat agnitus, petitusque telis relicto equo tranatavit. idem Veracis effugium. Tutorem Classicumque appul-

sae lintres vexere. Ne tum quidem romana classis pugnae affuit, ut jussum erat, sed obstitit formido et remiges per alia militiae munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat, subitus consiliis, sed eventu clarus. aderat fortuna etiam ubi artes defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disciplinae. et paucos post dies, quanquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

5,22 Profectus Novesium Bonnamque ad visenda castra quae hiematuris legionibus erigebantur navibus remeabat disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, et insidias composuere. electa nox atra nubibus, et prono amne rapti nullo prohibente vallum ineunt. prima caedes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus suismet tentoriis coopertos trucidabant. aliud agmen turbare classem, injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentio, ita coepta caede, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani vulneribus exciti quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis mucronibus. dux semisomnus ac prope intectus errore hostium servatur. namque praetoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae, mulieris ubiae, et vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tanquam jussi silere ne quietem ejus turbarent: ita intermisso signo et vocibus se quoque in somnum lapsos. Multa luce revecti hostes captivis navibus praetoriam triremem flumine Lupia donum Veledae traxere.

5,23 Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. complet quod biremium quaeque simplici ordine age-

bantur. adjecta ingens lintrium vis ad tricenos quadragenosque. sed armamenta liburnicis solita: et simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis juvabantur. spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis os amnem Rhenum oceano offundit. Causa instruendae classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperentur. Cerialis miraculo magis quam metu direxit classem numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. his flumen secundum: illi vento agebantur. sic praevecti levium telorum jactu dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus agros villasque Civilis intactos nota arte ducum sinebat, quum interim fluxu auctumni et crebris per hiemem imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. nec classis aut commeatus aderant castraque in plano sita vi fluminis differebantur.

Potuisse tunc opprimi legiones et voluisse Germa- 5, 24
nos, sed dolo a se flexos imputavit Civilis. neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans Veledam propinquosque monebat, fortunam belli tot cladibus adversam opportuno erga populum romanum merito mutare. caesos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam, neque aliud Civilis amicitia paratum quam vulnera, fugas, luctus. exsulem eum et extorrem recipientibus oneri: et satis peccavisse quod totiens Rhenum transscenderint. si quid ultra moliantur, inde injuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore.

Miscebantur minis promissa. et concussa Trans- 5, 25

rhenanorum fide inter Batavos quoque sermones orti. non prorogandam ultra ruinam, nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli. quid profectum caede et incendiis legionum nisi ut plures validioresque accirentur? si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri: sin populum romanum armis vocent, quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Raetos Noricosque et ceterorum onera sociorum: sibi non tributa sed virtutem et viros indici. proximum id libertati: et si dominorum electio sit, honestius principes Romanorum quam Germanorum feminas tolerari. Haec vulgus. Proceres: atrociore Civilis rabie semet in arma trusos. illum domesticis malis excidium gentis opposuisse. tunc infensos Batavis deos, quum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant et noxii capitis poena poenitentiam fateantur.

5, 26 Non fefellit Civilem ea inclinatio et praevenire statuit super taedium malorum etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio scinditur Nabaliae fluminis pons, in cujus abrupta progressi duces, et Civilis ita coepit. 'si apud Vitellii legatum defenderer, neque facto meo venia neque dictis fides debebatur. cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo coepta, a me aucta erant. erga Vespasianum vetus mihi observantia, et quum privatus esset amici vocabamur. hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne germanicae legiones et gallica juventus alpes transscenderent. quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus praesens monebat, arma in Germania movi, quae Mucianus in Syria, Aponius in Moesia Flavianus in Pannonia' . . . . . .

E VITA AGRICOLAE.

Hanc oram novissimi maris tunc primum romana 10
classis circumvecta insulam esse Britanniam affirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas quas Orcadas vocant invenit domuitque. dispecta est et Thyle quam hactenus nix et hiems appetebat: sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent ne ventis quidem proinde attolli.

Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, 11
indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. habitus corporum varii atque ex eo argumenta. namque rutilae Caledoniam habitantium comae, magni artus germanicam originem asseverant.

sic Germanias excussisse jugum: et flumine, non 15
oceano defendi.

(a. 83) Eadem aestate cohors Usiporum per Ger- 28
manias conscripta et in Britanniam transmissa magnum ac memorabile facinus ausa est. occiso centurione ac militibus qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas adactis per vim gubernatoribus ascendere, et uno remigante, suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore ut miraculum praevehebantur. mox hac atque illa rapti et cum plerisque Britannorum sua defensantium proelio congressi ac saepe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiae venere, ut infirmissimos suorum mox sorte ductos vescerentur. atque circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti primum a Suevis, mox a Frisiis

intercepti sunt. ac fuere quos per commercia venundatos et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos indicium tanti casus illustravit.

32 . . . deserent illos ceteri Germani, tanquam nuper Usipi reliquerunt.

36 (a. 84) Simulque constantia simul arte Britanni ingentibus gladiis et brevibus caetris missilia nostrorum vitare vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere: donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent, quod et ipsis vetustate militiae exercitatum et hostibus inhabile parva scuta et enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum et in aperto pugnam non tolerabant. igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fodere et stratis qui in aequo adstiterant erigere in colles aciem coepere, ceterae cohortes aemulatione et impetu commistae proximos quosque caedere.

39 (a. 84) Hunc rerum cursum, quanquam nulla verborum jactantia epistolis Agricolae auctum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius excipit. inerat conscientia derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia quorum habitus et crines in captivorum species formarentur, ac nunc veram magnamque victoriam tot millibus hostium caesis ingenti fama celebrari.

41 (a. 86) et ea insecuta sunt rei publicae tempora quae sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesia Daciaque et Germania et Pannonia temeritate aut per ignaviam ducum amissi, tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti, nec jam de limite

imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum.

OMISSA.

Ex annalibus: (a. 13) at hercule Germanicum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit. . . . bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. 1, 3

indidem: (a. 14) Sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat ob ferociam quintae et unaetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen erat) hibernantium. . . . . Igitur caesar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus. 1, 45

(a. 19) simul bellum adversus Bastarnas Scythasque praetendens. 2, 65

INDEX.

Abnoba G, 1.
Actumerus A. 11, 16. 17.
Adgandestrius A. 2, 88.
Adrana A. 1, 56.
Aedui A. 3, 44. H. 1, 51. 4, 17.
Aeduus H. 3, 35.
Aenus H. 3, 5.
Aestii G, 45.
Agrippinenses G, 28. H. 1, 57. 4, 28. 59. 64. 65. 66. 79.
colonia agrippinensis H. 1, 56. 4, 63.
colonia Agrippinensium H. 4, 20.
Albis G, 41. A. 1, 59. 2, 14. 19. 22. 41. 4, 44.
Alcis G, 43 aut gen. sg. aut nom. sg. aut dat. pl. formae nominis Alx, Alcis, Alcus.
Aliso A. 2, 7.
alpes H. 4, 85. 5, 26.
Amisia A. 1, 60. 63. 2, 8. 23.
Ampsivarii A. 13, 55. 56.
Anglii G, 40.
Angrivarii G, 33. 34. A. 2, 18. 19. 22. 24.
Araris A. 13, 53.
Aravisci G, 28.
Arenacum H. 5, 20.
Ariovistus H. 4, 73.
Arminius A. 1, 55. 57. 58. 60. 61. 63. 65. 68. 2, 9. 10. 12. 13. 15. 17. 21. 44. 45. 46. 88. 11, 16. 17.
Arpus A. 2, 7.
Arverni H. 4, 17.
Asciburgium G, 3. H. 4, 33.
Aurinia G, 8.
Aviones G, 40.
Baduhenna A. 4, 73.
Bastarnae G, 46. A. 2, 65.
Batavi G, 29. A. 2, 6. 8. 11. H. 1, 59. 64. 2, 17. 27. 28. 66. 69. 4, 12. 15. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 28. 30. 56. 66. 73. 78. 79. 85. 5, 15. 16. 17. 19. 20. 24. 25. Agr. 36.
Batavodurum H. 5, 20.
insula Batavorum H. 5, 23.
Batavus H. 2, 66. 4, 58. 5, 18.
Belgae H. 4, 20. 37. 70. 72. 75.
Betasii H. 4, 56. 66.
Bingium H. 4, 70.
Boihemum G, 28.
Boji G, 28. 42.
Bojocalus A. 13, 55. 56.
Bonna H. 4, 19. 25. 70. 5, 22.
Briganticus H. 5, 21. vide Julius.
Brinno H. 4, 15. 16.
Bructeri G, 33. A. 1, 51. 60. 13, 56. H. 4, 21. 77. 5, 18.
Buri G, 43.
Caeracates H. 4, 70.
caesia silva A. 1, 50.
Canninefas A. 11, 18. canninefas A. 4, 73.
Canninefates H. 4, 15. 16. 19. 32. 56. 79.
Castor G, 43.
Catualda A. 2, 62. 63.
Cauchi G, 35. 36. A. 1, 38. 60. 2, 17. 24. 11, 18. 19. 13, 55. H. 4, 79. 5, 19.
Chamavi G, 33. 34. A. 13, 55.
Chariovalda A. 2, 11.
Chasuarii G, 34.
Chatti G, 29. 30. 31. 32. 35. 36. 38. A. 1, 55. 56. 2, 7. 9. 11. 16. 17. 19. 25. 26. 41. 88. 11, 16. 12, 27. 28. 13, 56. 57. H. 4, 12. 37.
Cherusci G, 36. A. 1, 56. 59. 60. 64. 2, 41. 44. 11, 16. 12, 28. 13, 56.
Cimbri G, 37. H. 4, 73.

Julius (H. 1, 59) idem Claudius (H. 4, 13) Civilis H. 1, 59. 4, 13. 14. 16. 17. 18. 19. 21. 25. 26. 27. 28. 29. 32. 33. 34. 35. 37. 54. 55. 58. 60. 61. 63. 65. 66. 70. 71. 73. 75. 76. 77. 78. 79. 5, 14. 15. 16. 17. 19. 20. 21. 23. 24. 25. 26.
Cruptorix A. 4, 73.
Cusus A. 2, 63.
Daci G, 1. H. 4, 54.
Dacia Agr. 41.
Danubius G, 1. 29. 41. 42. A. 2, 63.
decumates agri G, 29.
Divodurum H. 1, 63.
Dulgibini G, 34.
Eudoses G, 40.
Fenni G, 46.
Flavus A. 2, 9. 10. 11, 16.
Flevum A. 4, 72.
Fosi G, 36.
Frisii G, 34. 35. A. 1, 60. 4, 72. 73. 11, 18. 13, 54. H. 4, 15. 16. 18. 56. 79. Agr. 28.
frisius A. 4, 74.
Gambrivii G, 2.
Gannascus A. 11, 18. 19.
Gelduba H. 4, 26. 32. 35. 58.
Germani G, 1. 2. 16. 27. 28. 30. 31. 38. 41. 44. 45. 46. A. 1, 3. 24. 50. 51. 58. 59. 64. 66. 69. 2, 5. 13. 15. 16. 19. 21. 25. 45. 46. 62. 3, 44. 4, 5. 72. 73. 74. 11, 16. 13, 18. 54. 58. H. 2, 22. 32. 93. 3, 15. 53. 4, 14. 15. 16. 18. 22. 25. 26. 27. 29. 33. 34. 37. 57. 58. 60. 61. 63. 65. 66. 73. 75. 76. 78. 79. 5, 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. Agr. 32.
interiores Germani G, 5.
proximi Germani G, 5.
proximi ripae Germani G, 17. 23.
ulteriores Germani A. 13, 56.
Germania G, 1. 2. 3. 4. 5. 27. 28. 29. 30. 35. 37. 38. 41. 42. A. 1, 43. 55. 2, 5. 10. 23. 24. 26. 46. 88 4, 44. 11, 16. 18. 13, 53. H. 1, 37. 52. 2, 69. 97. 3, 2. 35. 41. 46. 4, 17. 21. 28. 31. 72. 5, 14. 17. 26. Agr. 13. 39. 41.
inferior Germania A. 4, 73. H. 1, 9, 52. 53. 54. 4, 19.
superior Germania A. 12, 27. H. 1, 50. 53. 61. 4, 70.
Germaniae A. 1, 34. 57, 2, 26. 11, 19. H. 1, 49. 3, 62. 4, 17. 23. 54. 64. Agr. 10. 15. 28.
Germanus A. 1, 68. 2, 14.
Gothini G, 43.
Gothones G, 43. A. 2, 62.
Grinnes H. 5, 20. 21.
Gugerni H. 4, 26. 5, 16. 18.
Harii G, 43.
Helisii G, 43.
Hellusii G, 46.
Helvetii G, 28.
Helvetones G, 43.
Hercules G, 3. 9. 34. A. 2, 12.
Hercynia A. 2, 45.
hercynia silva G, 28. 30.
Herminones G, 2.
Hermunduri G, 41. 42. A. 2, 63. 12, 29. 30. 13, 57.
Jazuges A. 12, 29. 30. H. 3, 5.
Idistavisus A. 2, 16.
Ingaevones G, 2.
Inguiomerus A. 1, 60. 68. 2, 17. 21. 44. 46.
Iscaevones G, 2.
Isis G, 9.
Italicus A. 11, 16. 17. H. 3, 21.
Iuhones? A. 13, 57.
Julius Briganticus H. 4, 70.
Laertes G, 3.
Langobardi G, 40. A. 2, 44. 46. 11, 17.
Lemovii G, 43.
Leuci H. 1, 64.
Lingones H. 1, 53. 64. 57. 59. 64. 2, 27. 4, 55. 57. 67. 69. 73. 77.
Lugdunum H. 4, 85. 86.
Lupia, Luppia A. 1, 60. 2, 7. 5, 22.
Lygii G, 43. A. 12, 29. 30.
Magontiacum H. 4, 24. 25. 33. 37. 59. 61. 62. 70. 71.

Mallovendus A. 2, 25.
Malorix A. 13, 54.
Manimi G, 43.
Mannus G, 2.
Marcodurum H. 4, 28.
Marcomani G, 42. A. 2, 46. 62. 63.
Maroboduus G, 42. A. 2, 26. 44. 45. 46. 62. 63. 3, 11.
Mars G, 9. A. 13, 57. H. 4, 64.
Marsaci H. 4, 56.
Marsi G, 2. A. 1, 50. 56. 2, 25.
Marsigni G, 43.
Marus A. 2, 63.
Mattiaci G, 29. H. 4, 37.
ager mattiacus A. 11, 20.
Mattium A. 1, 56.
Mediomatrici H. 1, 63. 4, 70. 72.
Menapii H. 4, 28.
Mercurius G, 9. A. 13, 57.
Moenus G, 28.
Moesia H. 5, 26. Agr. 41.
Morini H. 4, 28.
Mosa A. 2, 6. 11, 20. H. 4, 28. 5, 23.
Mosella A. 13, 53. H. 4, 72. 77.
Nabalia H. 5, 26.
Nahanarvali G, 43.
Narisci G, 42.
Nava H. 4, 70.
Nemetes G, 28. A. 12, 27.
Nerthus G, 40.
Nervii G, 28. H. 4, 15. 33. 56. 66. 79.
Norici H. 3, 5. 5, 25.
Noricum G, 5.
Novesium H. 4, 26. 33. 35. 36. 70. 77. 79. 5, 22.
Orcades Agr. 10.
Osi G, 28. 43.
Oxiones G, 46.
Pannonia G, 5. 28. H. 5, 26. Agr. 41.
pannonica lingua G, 43.
Pannonii G, 1.
Peucini G, 46.
Pollux G, 43.
Quadi G, 42. 43. A. 2, 63.
Raeti G, 1. H. 3, 5. 5, 25.
Raetia G, 3. H. 4, 70.
raetici alpes G, 1.
Remi H. 4, 67. 68. 69.
Rendigni G, 40.
Rhenus G, 1. 2. 3. 28. 29. 32. 34. 41. A. 1, 3. 45. 56. 59. 63. 67. 69. 2, 6. 7. 14. 22. 4, 5. 73. 11, 18. 19. 20. 13, 53. H. 1, 51. 4, 12. 16. 22. 26. 28. 55. 59. 64. 73. 5, 14. 17. 19. 23. 24.
Rigodulum H. 4, 71.
Rugii G, 43.
Sarmatae G, 1. 17. 46. A. 12, 29. H. 1, 2. 3, 5. 4, 54.
Segestes A. 1, 55. 57. 58. 59. 71.
Segimerus A. 1, 71.
Segimundus A. 1, 57.
Semnones G, 39. A. 2, 44.
Sequani H. 1, 51. 4, 67.
Sido A. 12, 29. 30. H. 3, 21.
Sitones G, 45.
Suardones G, 40.
Suevi G, 2. 38. 39. 41. 43. 45. A. 1, 44. 2, 26. 44. 62. 63. 12, 29. H. 1, 2. 3, 5. 21. Agr. 28.
Suevia G, 43. 45.
suevicum mare G, 45.
Sugambri A. 2, 26. 12, 40.
Suiones G, 44. 45.
Sunici H. 4, 66.
Tanfana A. 1, 51.
Taunus A. 56. 12, 28.
Tencteri G, 32. 33. 38. A. 13, 56. H. 4, 21. 63. 64. 65. 77.
Terra mater G, 40.
teutoburgiensis saltus A. 1, 60.
Teutoni H. 4, 73.
Thyle Agr. 10.
Tolbiacum H. 4, 79.
Transrhenani H. 2, 17. 4, 23. 28. 76. 5, 16. 25.
Treveri G, 28. A. 3, 44. H. 1, 53. 57. 63. 2, 28. 4, 18. 28. 32. 37. 55. 57. 62. 66. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 75. 76. 85. 5, 14. 24.
trevericum proelium H. 5, 17.
Trevir H. 3, 35. 4, 55.
Triboci G, 28. H. 4, 70.
Tubantes A. 1, 51. 13, 55. 56.
Tudrus G, 42.
Tuisco G, 2.

Tungri G, 2. H. 2, 28. 4, 16. 55. 66. 79. Agr. 56.
mulier ubia G. 5, 22.
Ubii G, 28. A. 1, 31. 13, 57. H. 4, 18. 28. 55. 77. 5, 24.
ara Ubiorum A. 1, 39. 57.
civitas Ubiorum A. 1, 37. 71.
oppidum Ubiorum A. 1, 36. 12, 27.
Ulixes G, 3.
Usipetes A. 1, 51.
Usipi G, 32. A. 13, 55. 56. H. 4, 37. Agr. 28. 32.
Vada H. 5, 20. 21.
Vahalis G, 2.
Vandilii G, 2.
Vangio A. 12, 29. 30.
Vangiones G, 28. A. 12, 27. H 4, 70.
Vannius A. 2, 63. 12, 29. 30.
Varini G, 40.
Vascones H. 4, 32.
Veleda G, 8. H. 4, 61. 65. 5, 22. 24.
Veneti G, 46.
Verax H. 5, 20.
Verritus A. 13, 54.
Vetera A. 1, 45. H. 4, 21. 36. 57. 58. 62. 5, 14.
Vibilius A. 2, 63. 12, 29.
Vibones? A. 13, 57.
Vindonissa H. 4, 61. 70.
Visurgis A. 1, 70. 2, 9. 11. 12. 17.
Vithones G, 40.

CORRIGENDA.
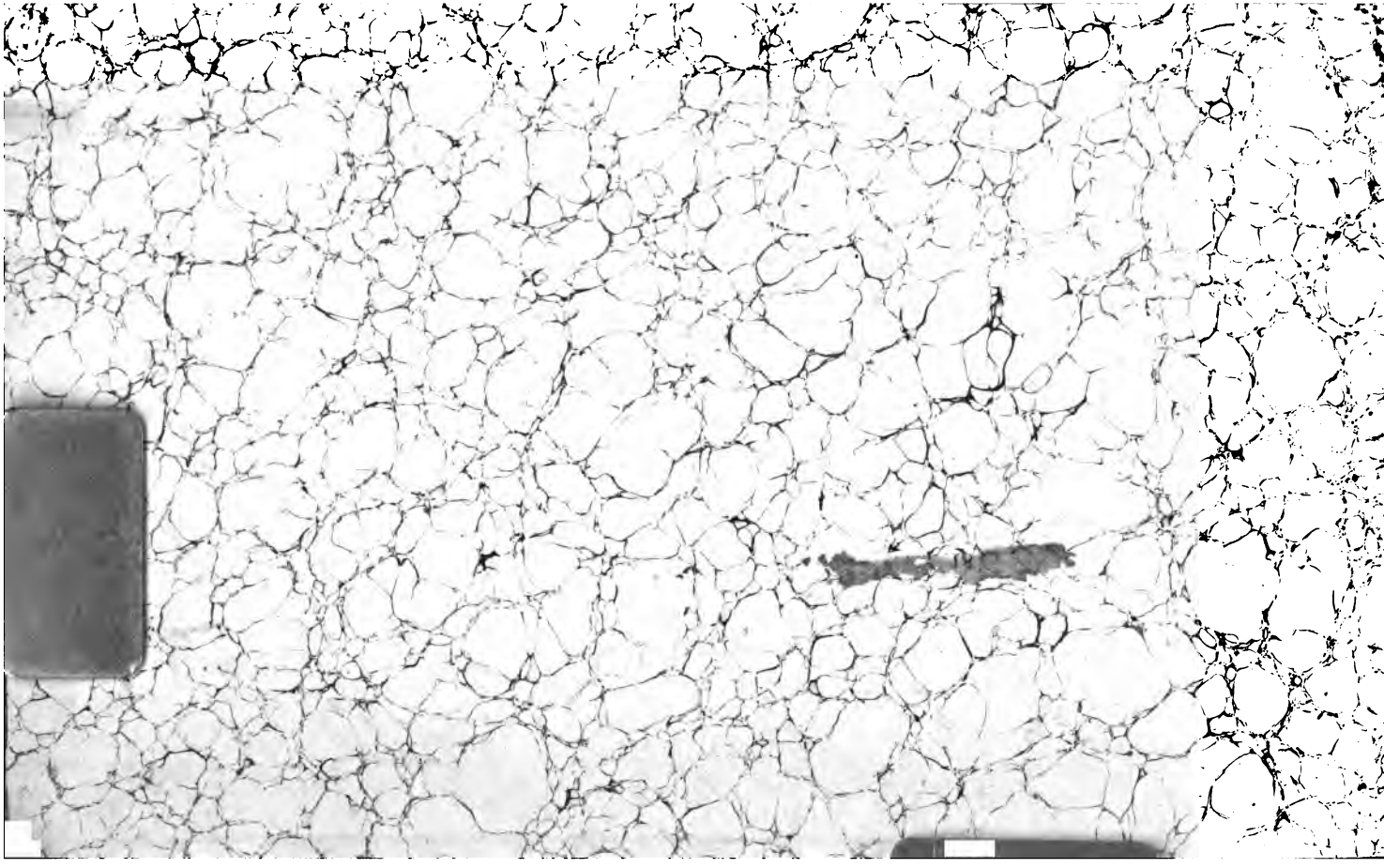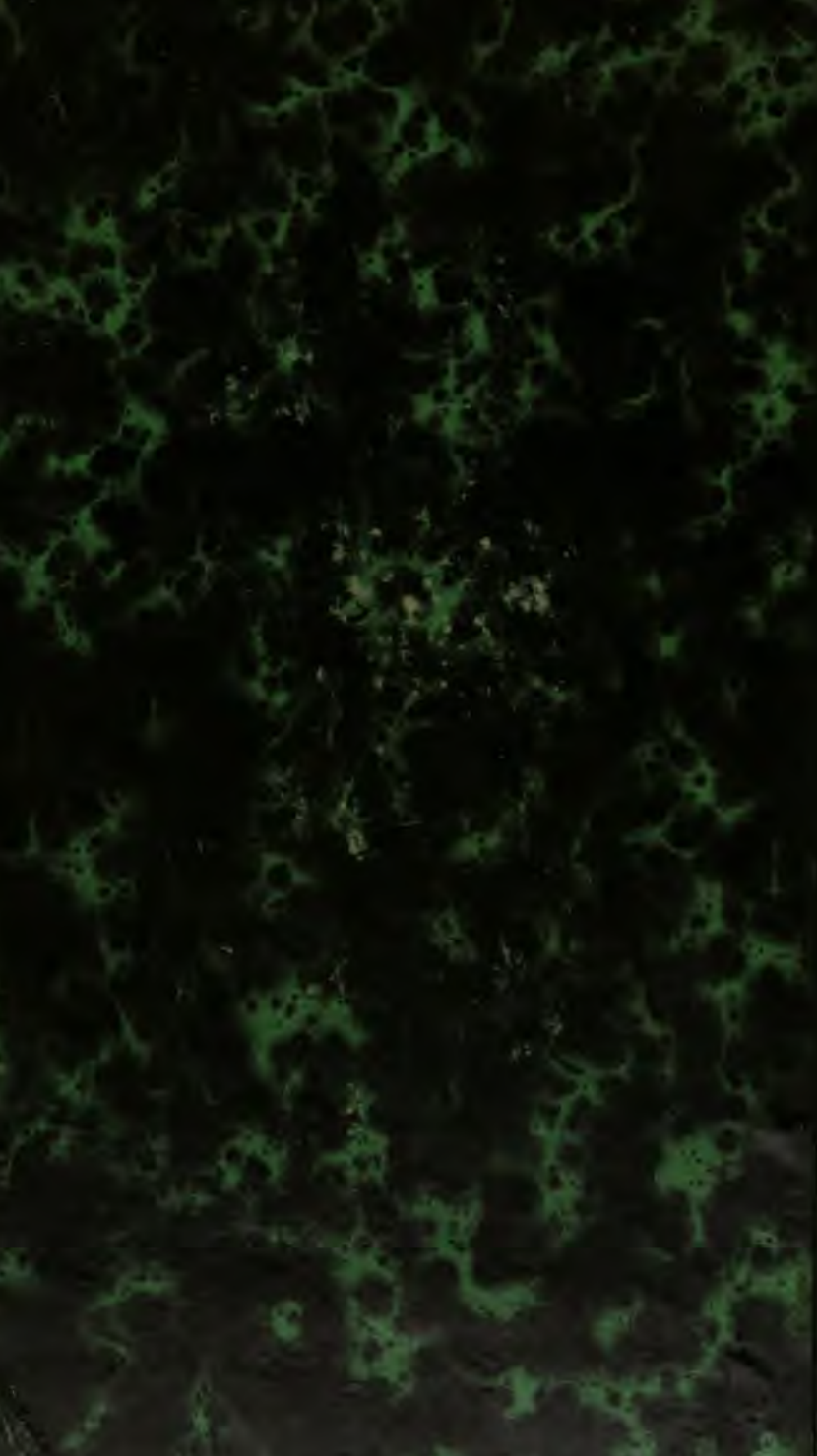
caput Germaniae tertium incipe a verbis: Fuisse apud eos etc.
p. 15 lin. 25 repone collationibus.